

Az egészségügy azokban a régi szép időkben...

Összeállította *Hantz Lám Irén*

Nagymaminak 13 gyermeke lett volna, ha mind a 13 élve születik, vagy kisgyerek korában el nem pusztul. Tíz azonban az orvostudomány akkori állásának és a kormányzat egészségügyi gondoskodásának nagyobb dicsőségére élete hatodik esztendejét sem érte meg. Ki bélhurutban, ki torokgyíkban, ki vérhasban, ki skarlátban, ki hólyagos himlőben távozott az élők sorából. A himlő elleni védőoltás még a mi gyermekkorunkban sem volt annyira magától értetődően általános, hogy tudatlanabb anyák ne igyekeztek volna csecsemőjüket mindenféle fifikával kivonni alóla.

Megmaradt mindössze három lány. A legelső, a középsők közül egy és az utolsó.

...

Berta nagynéném, aki nyájas, szelíd természet volt, dolgos, béketűrő és hűséges, húszéves korára már özvegy is volt. Férjét, Lengyel Gábor szolgabíró a „galoppierende” tüdővész szakította ki karjaiból.

...

A mi nagyobbik Magyar utcai házunkat Kováts Ödön teológiai tanár özvegye, Ilona néni bérelte. Jancsi fia orvosnövendék volt, Pali végzett jogász Kolozsvárott, lánya tüdővészben pusztult el.

Szentimrei Jenő: *Városok, Emberek*. Kriterion 1973.

A Bethlen iskola tanári kara, tanító testülete s az összes ifjúsági testület dísszel kísérte a korán megnyílt sírba a gödemesterházi születésű Samuel Ferenc harmadik elemi osztályos tanulót, ki e hó 21-én rövid ideig tartó agyhártyalobban a főiskola kórházában elhunyt.

Közérdek, 1888. február 26.

1887-ben a halálesetek 48%-a az öt év alatti gyermekekre esett Enyed körzetében.

Közérdek, 1888. február

Lőrincrévén öt skarlát esetet jegyeztek fel, ebből három halálos ki-
menetelű volt.

Közérdek, 1888. március

Barabás Miklós annak idején (1835) Mutili Rózsit szerette, a burg-
beli francia szakács leányát... annál szebb halványbarnát keresni kellett...
Az a zokogó angyalszobor a katolikus temetőben az ő sírjánál áll... Elvitte
fiatalon a tüdőbaj.

Berde Mária, *Enyed*

Hát az úgy volt, veszi át a szót a Nagyasszony, hogy az első vőlegé-
nyem, akivel 19 évesen jártam jegyben, s akit mindenki csak úgy emlege-
tett, hogy a szép Bíró Ferenc – rövid jegyesség után tífuszban meghalt
(1864). Sokáig gyászoltam lélekben s hosszú évek múltán sem gondoltam
arra, hogy férjhez menjek.

A régi Nagyenyedről beszél
Berde Sándorné, *Keleti Újság*, 1943.

Utóirat

A tébécébacilust Koch fedezte fel 1882-ben. A védőoltást
1927–1930-tól használják. Igazán sikeres gyógyulást a II. világháború
után felfedezett és széles körben használt antibiotikumok biztosítanak. A
betegség megelőzése szempontjából fontos periodikusan alkalmazott kö-
telező szűrővizsgálatokat csupán 1960 után vezetnek be. A század elején
gyakorlatilag tehetetlenek voltak az emberek ezzel a betegséggel szem-
ben. A skarlát és tífusz elleni oltásokat is csak az 1930-as évek végén kez-
dik alkalmazni. Újabban a skarlátot is antibiotikummal kezelik.

Boltok a régi enyedi Piactéren

*Horváth Zoltánné
Kézdialbisi Elekes Ida*

Kedves olvasóm, sétára hívlak a Vártemplom körül elterülő Főtérré, amelyet régen Piactérnek is neveztek, itt tartották ugyanis a hetivásárokat. A piacnap Enyeden 80 évvel ezelőtt is a csütörtök volt.

Enyed üzletei a Főteret körülvevő házak földszintjén és a várfalhoz fecskéfészek módjára tapasztva sorakoztak sűrű egymásutánban. Voltak itt hentesárut kínálók és mészárszékok, élelmiszerüzletek, méteráru- és rövidáruboltok, piperések, óráskok és cipőboltok.

Bizony tele kellett legyen a pénztárcája annak a kedves vevőnek, aki vásárlásra indult, mert nehezen lehetett ellenállni annak a változatos árukészletnek, amit a kirakatok kínáltak.

Talán gyermekkorom egyik kedves boltocskáját említeném elsőnek, ahová sokszor jártam édesanyámmal. Ez a rövidárubolt a Csizmadia-básztáéhoz tapadt, az Izay Berta és Mari néni tulajdonát képezte. A viszonylag tágas helységbe három lépcsőn juthattunk be. Magas falait a mennyezetig polcok és fiókok borították „káprázatos” tartalommal. A fiókokból színes szalagok, csipkék, pertlik lógtak ki, rudakon pedig fejkendők, hárászkendők sorakoztak, de méteráru is volt a pulton. Megszámlálhatatlan doboz rejtette a temérdek gombot, tűt, patentet, cérnát és egyéb apróságot. Ha magasról kellett leszedni az árut, Berta néni kis három fokú nyeles kézilépcsőt vett elő s idős kora ellenére fürgén kapaszkodott fel rá. A vevőket mosolyogva, kedves szavak kíséretében szolgálta ki.

A kedves két öreg hölgy Édesanyám barátnői is voltak, így nem csak vásárlási szándékkal, hanem látogatás céljából is sokszor felkerestük a boltocskát. A bolthelységből át lehetett lépni a lakószobába. A két helységet egy keskeny sikátor választotta el egymástól, mely egyenesen a várudvarba vezetett.

A lakószoba hófehér falaival, a piacra néző fénylő ablakaival, sok szép antik bútorával igazi békés hangulatot árasztott. Az asztalon, a székek hátán hófehér csipketerítők díszeltek, az ablakok előtt pedig pódiumok voltak és az azokon levő székekről az egész piactér belátható volt. Itt üldögéltem én, amíg Édesanyám kibeszélte magát. Aztán megittuk a finom habos kávé mazsolás kaláccsal ... és búcsút vettünk a kedves néniktől.

Berta néni boltjának közvetlen szomszédságában egy cukrászda állott, melynek tulajdonosa a törékeny, kedves Török Irénke volt. Ide is elég sokat járogattunk. Belépéskor csengő csilingelt az ajtón, figyelmeztetve Irénkét a vendégre. Jött is alig hallható léptekkel s félig lehunyt szempillákkal, halkán, szinte suttogva kérdezte: „Mit parancsol Icuka, dobostortát vagy finum krémesbélest?” s máris indult a rendelésért, melyet kerek, márvány asztalon szolgált fel utánozhatatlan kecsességgel.

Az órás üzlet után a sétánkat a Vár délkeleti oldalán folytatjuk. Itt volt a várudvar mindig bezárt vaskapuja. E mellett emelkedett Kovács Endre gyógyszerész egyemeletes háza, amelynek földszintjén foglalt helyet a híres Kovács-patika. Hírnevét nem annyira városias berendezésének és gyógyszerkészletének köszönhette, mint inkább kozmetikumainak. Itt készült ugyanis a nevezetes Kovács-arckrém, sok enyedi asszony kedvelt szépítőszere.

Tovább lépve, a város egyik legszebb, gazdag árukészlettel rendelkező porcelán- és gyermekjáték-üzlete következett Pallmert és Társa tulajdonában. Kirakatát velem együtt sok gyermek bámulta.

A játékuzet után volt Enyed másik gyógyszertára, Schuster Gusztáv tulajdonában. Az Enyedi Hírlap soha se mulasztotta el tudatni olvasóival, hogy a két patika közül melyik a szolgálatos.

A patikák után Hajdu néni mosódáját és tisztítóját láthattuk, kirakatában a kor divatjának megfelelően a sok kikeményített férfigallérral. Ezeket akkoriban a férfiak csak rágombolták az ingre és szinte naponta cserélték.

A tisztító után a Komáromi fodrászat, Bőjthe Kamilla kalapüzlete, majd az Ungvári, később Bazarath-féle szabóság sorjázta.

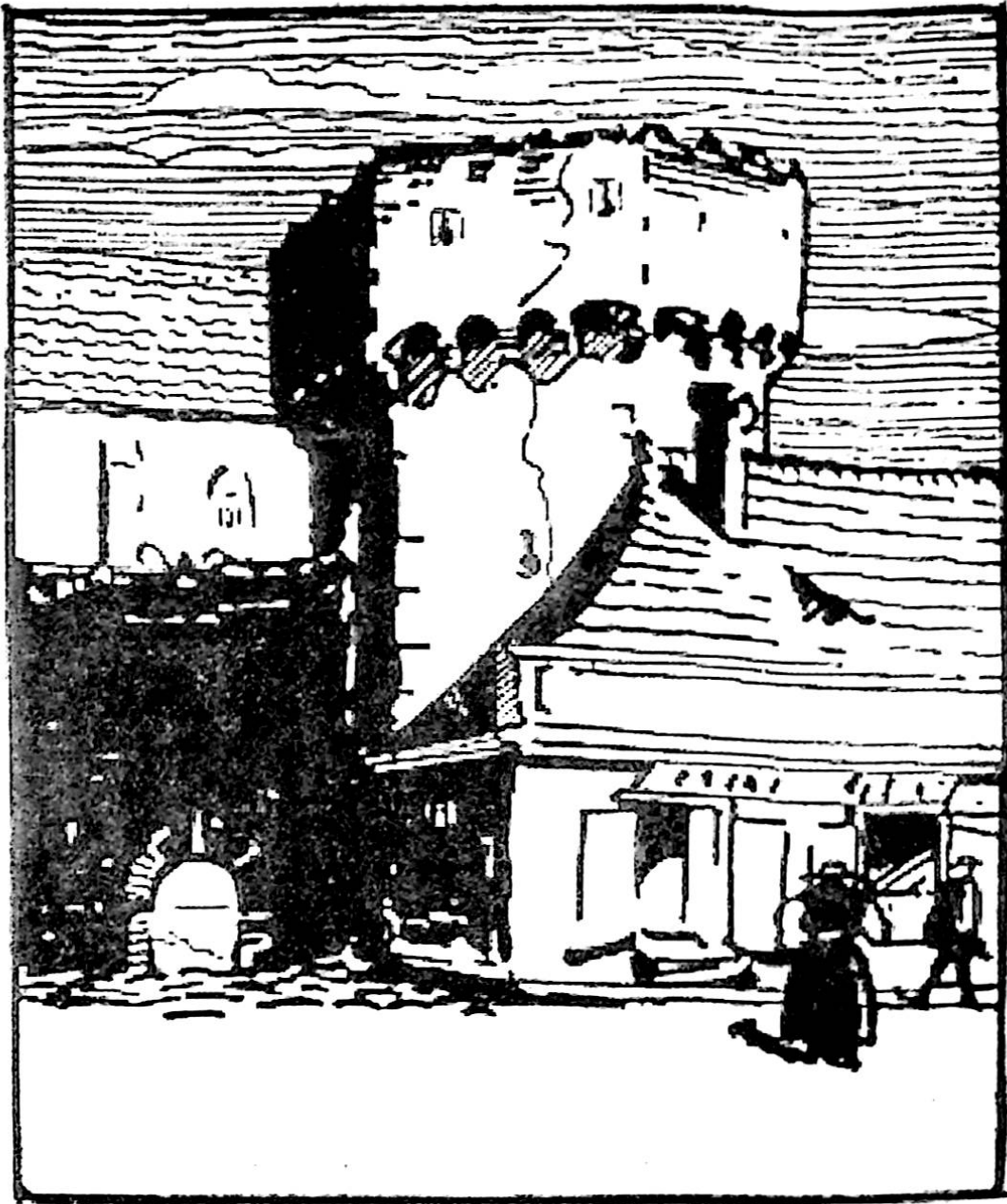
A várfal északi oldalához épült Bethlen-kastély emeleti termeiben volt az Úrikaszinó, sok fényes bál és szilveszteri multság színhelye.

A továbbiakban az épületek sorát egy kis park szakította meg, ide tették az 1849-es enyedi vérengzés áldozatainak egy részét. Emléküket márványtábla őrzi.

Az északi oldalon kaptak még helyet a tűzoltók. Az enyediek bicskái-
kat a tűzoltótanya melletti Wider-féle bicskajavítóban reperáltatták.

Befordulva a nyugati oldalra, Osztrovszky pléhes boltja, majd a Benyovits-féle malom búzaraktára következett. Ezt egy nagy zárt udvar követte, ahol a cserepesek lerakata volt. Járai, tordai cserepesek árultak itt.

A várfal délnyugati sarki bástyája (a kádárok bástyája) alatt húzódott Lázár Károly vegyeskerkedése.

Boltok a bástya tövében

Dóczyné Berde Amál rajza

A vár déli oldalán viszonylag nagy helyet foglalt a Csávássy testvérek autó- és gépjavító műhelye. A műhelyben a kiszolgálás igen udvarias volt, a Csávássy testvérek egyben lelkes résztvevői voltak a Nagyenyed minden társadalmi rétege szórakoztatását vállaló Iparos Önképzőkörnek.

A műhely után a déli oldalon már csak egy üzlet következett: Lázár Jenő vegyeskereskedése. Nevezetessége volt az üzletnek, hogy a tulajdonos a vevők kívánságát ismételve állandóan enyhén kacarászott, s ezért a városban „kacagó Lázárnak” nevezték.

A következőkben a Főtér körbezáró házsorok üzleteit soroljuk fel. A Várszeg utca sarkából indulunk. A nyugati oldal házsorában három üzletet kell megemlítsünk: a Silberstein-féle vaskereskedést; a Fesztinger-féle vegyeskereskedést és a Fischer-féle méteráru üzletet.

A legkisebb Fesztinger fiú a IV. elemiben osztálytársam volt. Egyik nap híre ment a városban, hogy a Piac téren egy bódében leányfejű pókot mutogatnak. A belépőjegy 1 lejbe került – nekem ennyim sem volt, de annál nagyobb a kíváncsiságom! Bezzeg volt pénze a Fesztinger fiúnak és mint gavallérhoz illik, fel is ajánlotta a kölcsönt. Kezemben a lejessel – életem első kölcsönével – beléphettem a bódéba, ahol valóban megláthatam egy óriási pókháló közepén a szép leányfejet. Mindenki ámulatára a fej beszélt románul is, magyarul is, elmondta, hogy Amerikából jött és már sok országot bejárta. Hát voltak ilyen csodapókok akkoriban Enyeden.

A főtéri üzletsort a Tövis felé vezető országút, a Tövis utca szakította meg.

A Főtér déli oldalára fordulva, a Tövis utca – Főtér sarkán volt Fenicher Lázár vegyeskereskedése. Az üzlet mindig gazdag árukészlettel várta a vevőket. A kasszában Fenichel néni ült, aki kedvesen el is beszélgetett a vevőkkel. A Fenichel fiúk a Bethlen Kollégium jeles diákjai voltak.

A további üzletek: Lőrincz testvérek boltja, Bende és Karácsonyi hús- és hentesáru üzlete, a Bugan-féle méterárus üzlet, Atzél és Szabados méter- és kötöttáru boltja, Harmat néni fűszerüzlete és „Rózsa mama” vendéglője, ahol sok mulatságot rendeztek annak idején.

A Főtér déli oldalának üzletei között előkelő helyet foglalt el a Greaf-féle vaskereskedés. A tulajdonos Greaf Jenő az akkori enyedi polgárság jeles tagjának számított, fiait külföldi egyetemekre járatta.

A Főtér keleti oldalának épületsorát a sarkon levő emeletes toronydíszítésű szép ház nyitja. Ebben működött annak idején a Gazdasági Bank, Enyed második legfontosabb bankja. A bank mellett székel az Enyed és környéke szőlőbirtokosainak vállalata, az Erdélyhegyaljai Bortermelők Szövetsége. A „bor és lány kenyér” nem csak szólásmondásban társul, hanem az enyedi Főtéren is. Ugyanis a Bortermelők Szövetségének Székházát Enyed legnagyobb lisztkereskedése, a Benyovics-féle bolt követte. A tulajdonos saját műmalmában őrlött finomlisztet árult. Hogy ebből vagy

A vártemplom a piactérről

Vass Albert olajfestménye (Székely László tulajdona)

más lisztjéből készült, de híres volt a Benyovics szomszéd-ságában működő Fodor-féle pékség kenyere.

A pékség melletti épületben kapott helyet az elegáns berendezésű EMKE-Kávéház.

További üzletek: Székelyhidi Sándor kézimunkaboltja és Génád A. David kötöttáru és temetkezési kellékek üzlete.

A Kovács-patika

Korabeli fotó

Ezen a soron díszelgett Enyed legnagyobb, leggazdagabb csemege és fűszer nagykereskedése, „A fekete kutyához” nevű. Kirakatát a védjegy képmása díszítette. Az üzlet tulajdonosa, Winkler János a jobb kiszolgálás érdekében több segédet is alkalmazott. Boltjában minden szemet-szájat ingerlő csemege, csokoládé, cukorka és gyarmatáru volt kapható, a pulton nagy vörösréz tartályokban szemes kávé illatozott.

Tangel József méteráru üzlete arról volt nevezetes, hogy a vevő kényelmes bársonyszékeken ülve válogathatott a kelmékben.

Bechtold és Teindel bőrkereskedését Mélász János méteráru- és cipőboltja követte.

A római katolikus templom és iskola után következő Berkovits-féle szöveta-
rus üzlet szabósági műhellyel működött. A frissen vett szövetből helyben öltönyt is varrathatott a kedves kuncsaft.

Az ugyancsak ezen a soron levő Marx Károly bácsi csemege- és élel-
miszerüzletének tekintélyét a sonkavágógép emelte, ugyanis itt volt Enyed első ilyen szerkentyűje.

Farkas Manó kis rőfös boltja után egy nagyvárosias luxussal berendezett mézárszék és hentesüzlet következett Balla Béla tulajdonában. Ő maga ritkán szolgált ki, inkább le s fel sétált fekete ruhában a kicsempézett tükrös üzlethelységben. Szellemes, de kissé csúfondáros megjegyzésekkel illette vevőit. Aki keveset vásárolt, attól megkérdezte „talán bizony lakodalomra készülnek?”. Ha egy tanár lépett az üzletbe, így utasította segédjét: „Adj velőt a tanár úrnak!” Ő szokta mondani azt is, hogy „az én házam, az én váram, ahogy az angol mondja mea culpa maxima”. Hát ilyen volt Balla Béla úr! Egyébként ő volt a Nagyenyedi Iparos Önképzőkör el-

A Kovács-patika belseje

Korabeli fotó

nőke. Az adakozásban és a szervező munkában mindig az élen járt. Ezt a sort Lázár Irénke péksüteményese és a Kisegítő Bank zárták.

A Magyar utcára nyíltak, de tulajdonképpen még a Főtér üzletsorához számíthatjuk a Hangya szövetkezet boltját és az Agrár Bankot.

Ezen a soron kétségtelenül legemlítésreméltóbb Seidl József vendéglője és szállodája volt. Minden este cigányzenekar szórakoztatta a vendégeket. Itt muzsikáltak Fánfuri Berci, majd Aradi Jancsi, híres enyedi cigánymuzsikusok.

A város egyetlen mozija is ezen a soron volt. A vetítést Ács bácsi rendezte, a néma filmek idején Klein bácsi zongorajátéka szolgáltatta a cselekményhez megfelelő zenét.

Enyed egyetlen könyvesüzlete a Kollégiummal szemben levő sarkon, a Kollégium tulajdonában levő épületben működött, vezetőjét Földes Edének hívták. Sajnos, ma Enyednek egyetlen könyvesboltja sincs!

Két nagy bútorraktár volt még a Szentkirály utcában: az Erdélyi-féle és a Kuncz Antal lerakata, de Enyed kereskedelmi életében a Piac téren levő boltok voltak a meghatározók.

Kovács József nagyenyedi gyógyszerész és híres készítménye, az arckenőcs

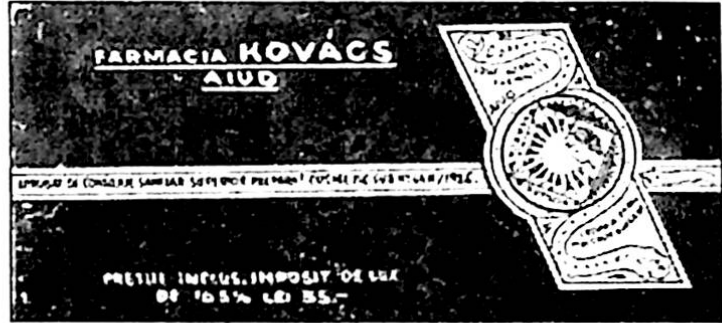
Dr. Kovács László közlése

A XIX. század utolsó évtizedeitől kezdődően a II. világháború végéig Erdélyben, majd az egész Monarchia területén közismert és kedvelt készítmény volt a nagyenyedi Kovács-arckenőcs.

Az arckenőcs előállítója és forgalmazója a nagyenyedi Bethlen Gáborhoz címzett gyógyszertár tulajdonosa, uzoni Kovács József (1844–1909) volt, aki 1880-ban vásárolta meg a reáljogú gyógyszertárat.

Kovács József Nagyenyeden született, a Bethlen Gábor Kollégiumban tanult és az akkori gyógyszerészi előírásoknak megfelelően az enyedi gyógyszertárban volt gyakornok. 1862 júniusában tett eredményes vizsgát, melynek alapján

Apothekergehilfenek (segédgyógyszerésznek) nyilvánították. Ezt követően több budapesti és erdélyi gyógyszertárban dolgozott. 1872-ben a budapesti tudományegyetemen gyógyszerészeti oklevelet szerzett. Ezután vásárolta meg szülővárosában a gyógyszertárat.

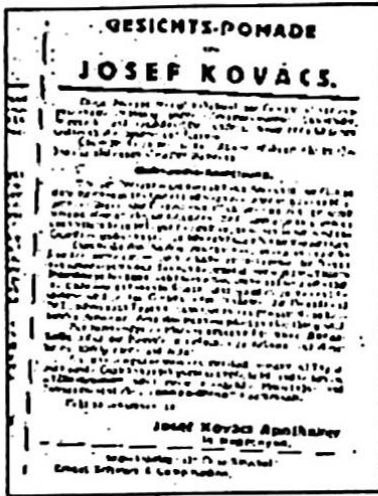

Az arckrém címkéje

Mint gyógyszertár-tulajdonos kamatoztatta az évek során megszerzett szakmai ismereteket és több saját készítményével tette ismertté gyógyszertárát. Közülük legismertebb volt az arckenőcse, amelyet halála után az örökösök továbbra is gyártottak és forgalmaztak. Az 1903. évi 90 000. számú szabályrendelet 7 paragrafusának megfelelően a készítményt a belügyminisztériumnak is bejelentette.

Az arckenőcsöt és a bóraxszappant is, miután forgalmuk igen megnövekedett, a genfi szabadalmi hivatalnál védjeggyel biztosították be. Az arckenőcs gyártása és forgalmazása a gyógyszertár államosításakor szűnt meg.

Az arckenőcs akkori elterjedését bizonyítja egy, a huszas évekből származó cseh-szlovákiai kétnyelvű, német–magyar ismerető is.

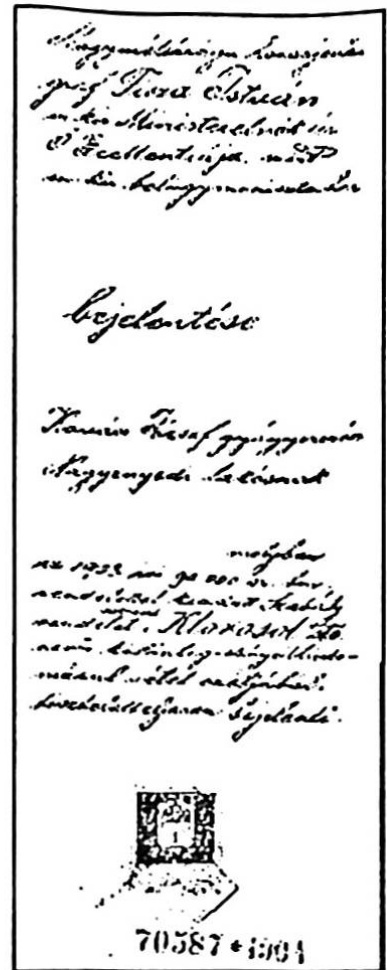

A csehországi kísérőlevél

Utóirat

Az államosítással a gyógyszertárat felszámolták, a századelőről származó gyönyörű berendezését teherautóra rakták és állítólag Szebenbe, egy múzeumba vitték. A volt tulajdonos, mint megbélyegzett kizsákmányoló, csak nehezen kapott elhelyezést a városi kórház patikájában.

Megfigyelhető, hogy a Kovács-arckrém hiányában az utóbbi 40 évben hamarabb ráncosodott az enyedi szépasszonyok arca, mint annak előtte.

A készítmény beadványa

A negyenyedi Zeyk udvar – a Burg

Vita Zsigmond

A régi enyedik jól ismerik a Felenyed felé vivő utcának, az egykori Varcagásnak a vasrácsos kerítése mögött csendesen meghúzódó és így kívülről alig feltűnő falusi kúria jellegű épületét, a Zeyk udvart. Az enyedi házak sokat változtak az elmúlt másfél században, leégtek és újraépítették, átalakították őket, de a Zeyk udvar, a Burg megmaradt lényegében olyan, amilyen volt, csak a lakói változtak.

A családi hagyomány szerint Kemény János fejedelem unokája építkezett ott először. A mai Burgot Kemény Simon építtette, akinek neve Bolyai Farkassal való kapcsolatai révén eléggé ismert.

Állítólag az ott dolgozó kőművesek mondták az érdeklődőknek, hogy „építünk egy nagy burgot”. Így ragadt rá, emellett tiszteletet is ébresztett. Az enyedi Burgot azonban nemcsak a bécsi Burghoz nem hasonlíthatjuk, hanem még egy nagyobb vidéki kastélyhoz sem. Az utcára néző két szárnya egészen szerény, kisvárosias, a központi főépület, amelyet jobboldalt összeépítettek az alacsony melléképülettel, egy nagyobb falusi kúriához hasonlítható. Csak a jól kiképzett udvar, amelyben félkörben egy alacsony fal védte az orgonabokrokat juttatta az embereknek eszébe, hogy itt hajdan falusi fogatok hajtottak be a központi főbejárat felé, és azután baloldalt eltűnhettek, hátul az istállónál. Mert a Burg ugyan nem hivalkodó, nem feltűnő épület, ez nem is férne össze az erdélyi klasszicista stílus nemes egyszerűségével, de mégis megvolt benne mindaz, ami egy jól megépített falusi kúriához tartozik, külön melléképületben a konyha, a kamrák, cselédszobák, a kocsiszín, továbbá az istálló és hátul a várostól egészen elrejtve a gyönyörű kert, egypár ritka fával és bokorral.

Az enyedi Burgnak igazi szépsége a kert felől bontakozik ki. Az utca felől csak az udvar mélyén eltűnő kopott épület, a kert felől azonban az épület közepén kiemelkedő oszlopos tornác, amelyre kétfelől kőlépcső visz fel, és karcsú baluszterek tarják a korlátját, megszabja az egész épület arányait és görögös jellegét. A tornác felett magasra emelkedik a fedél, mint hasonló empírral kevert klasszicista stílusú udvarházaknál is. És a két arányosan beosztott szánnyban két családnak kényelmes, de nem pompás lakása lehetett. Talán a református puritánság vagy a korabeli szűkös anyagi viszonyok ütik rá erre az épületre a bélyeget. Itt, a tornác szép toszkán oszlopai mögött ültek egykor a kávézó vagy kártyázó társaságok, itt heve-

résztek a betegek, a gyengélkedők, innen gyönyörködhetett mindenki a rózsaszínbe öltözött tamariszkuszban, a virágzó rózsákban, a hűvös árnyéket nyújtó platánban és még egy ritka fában, a Gingko bilobában, amely különös, szinte háromszög alakú leveleit, más fenyőféléktől eltérően, csendesesen elhullatja ősszel. Íme, a Burg, a maga komoly, egyenes vonalival, amelyekben a tornác négy oszlopa, a balusztrád karcsú baluszterei és az ablakok elhelyezése viszi be a fény és az árnyék játékát, a változatosságot. A kettő együtt olyan művészi egységet képezett, hogy az emlékét mindenki megőrizte.

Az enyedi Burg történetét senki sem írta meg, mégis behatolt az irodalomba, és Berde Mária, *A hajnal emberei* című regényében a képzelet erejével megelevenítve és újraszínezve folytatja az életét.

A Burg építészetét nem ismerjük, mint ahogy a hozzá hasonló tanácsos kúriák építészeit is legtöbb esetben csak találgathatjuk. A Burg élete Kemény Simon főispánja idején kezdődött, körülbelül az 1820-as években. Egypár év múlva hívták meg jogtanárnak a Kollégiumhoz Szász Károlyt, és hamarosan megkezdődtek a politikai tanácskozások. Az elnyomó Hasburg-hatalom elleni küzdelem fő kérdései „Erdély politikai jogai, A Diploma Leopoldinum, a magyar nyelv egyenjogúságának kivívása, az örökváltság”, a jobbágyság kérdései és a kor összes társadalmi kérdései Enyeden itt kerültek először szőnyegre. A Burg élete összeforrott a reformkor politikai életével, a haladást mozgató „vándorpatrióták” és a legjelentősebb ellenzéki politikusok életével.

Kemény Simon halála után Judit leányának férje Zeyk Károly, a későbbi képviselő és Alsó-Fehér megye főispánja költözött a Burgba. Így lett belőle Zeyk udvar, amelyben egymás mellett laktak több ízben összeházasodott Kemények és Zeykek. Innen járt Kemény Zsigmond, Szász Károly előadásait hallgatni, itt szívta magába azt a történelmi szellemet, amely azután behatolt kibontakozott regényeiben. Ide járt be Csombordról Kemény István, Csekelakáról pedig Kemény Dénes, a kornak egyik legképzettebb politikusa, itt találkoztak és vitatkoztak Kendeffy Ádámmal, Weselényi Miklóssal és a többi Zeykekkel, akik a kor kérdéseivel vívódva keresték a jövő útjait. Az egyik oldalszárnyban lakhatott ifj. Zeyk Miklós, aki a családi hagyományokkal merészen szakítva kollégiumi professzor lett és szenvedélyesen tanulmányozta a hazai madarak életét.

1848 után megcsendesedett a Burg, amikor Jókai 1853-ban itt járt, csak a puszta, kormos falakat, a gyomos udvart láthatta és Kemény István hívására kiment Csombordra. Ezután írta meg *A nagyenyedi két fűzfát*. De

A Burg

Holányi Júlianna rajza

a családi hagyomány azt tartotta, hogy Jókai éppen itt írta meg ezt a novelláját és ifj. Zeyk Kálmán vitte neki a tintát és a tollat.

Jókai harminc év múlva, 1884. október 20-án jött ismét Enyedre, ezúttal valóban a főispán, Zeyk Károly vendége volt a Burgban, egész Enyed ünnepelte. Másnap tovább utazott Jókai, csak az emléke maradt meg Enyeden.

Az ezutáni nemzedékek életében úgy látszik, hogy a konzervativizmus költözött a Burgba, de a kollégiumi és a különböző enyedi társadalmi egyesületek mindig számíthattak a Burg tanácsaira vagy anyagi segítségére. Ezért Berde Mária jogosan írhatta, hogy az enyedi polgárság szerette és megbecsülte a Burg lakóit, és ha a burgbeli dámák közül valaki beteg lett, szívesen mentek az ismerős asszonyok beteget ápolni.

Az 1920-as években végtelenül szerényen, összehúzódva éltek a Burg lakói. A politikai harcok elzúgtak a Burg felett, most a családi és kollégiumi élet került a központba.

A Burg csendes falai között fiatalok is álmodoztak és tanultak és a jövő terveit szőtték. A Kemény család egyik bájos fiatal lánya, minden héten várva várta a hétfő délutánokat, akkor jött Áprily Lajos magyar irodalom órát tartani. Csendesen, nyugodt léptekkel jött a költő, és a magyar irodalmat magyarázta. Mélyen zengő, bársonyos hangján megszólaltak a magyar és a világirodalom nagy alkotásai, olyan végtelen egyszerűséggel és olyan mélyre hatolva, a lényegre egypár szóval rávilágítva beszélt, hogy a fiatal lány lenyűgözve hallgatta. Az ő magyarázata nyomán éppen olyan új és váratlan, örök emberi gondolatok keltek itt életre a *Hegyi Beszéd*ből, mint a *Zrínyiász*ból vagy Kemény zordon soraiból. A költő szinte hangta-

lanul távozott a Burgból, de a költészet csodálatos világát hagyta maga mögött. Az egykori Kemény lány ma dr. Czakó Józsefné, Marosvásárhelyen él és féltve őrzi Áprily irodalmi óráinak emlékét.

Utóirat

A XX. század elején a Burgot Zeyk Dániel (1851 – 1930) és Kemény Ida (1865–1926) lakják. Mivel nincs gyermekük, a kúriát unokaöccsük, Kemény Ferenc öröklí.

Kemény Ferenc 1909-ben Cintoson (Maros megye) született. Sokoldalú ember volt, közgazdasági diplomáját Budapesten, az agrármérnöki képesítést Franciaországban szerezte. Állandó lakhelye Malomfalván volt, itt gazdálkodott, Enyedre ritkán látogatott, az udvarházat kiadta.

Lakott a Burgban Kacsó Sándor, az Erdélyi Gazda szerkesztője, Vita Ödönné Zeyk Gabriella, Vita Zsigmond író édesanyja, Folyovich Endre és Lázár Georgina iparművészek és mások. A háború szele elsodorta a Burg lakóit. 1949. III. 2-án Kemény Ferencet, a tulajdonosát malomfalvi otthonából kilakoltatják és marosvásárhelyi kényszerlakhelyre kötelezik a hatóságok. Kemény Ferenc német, angol, francia, fizika és matematika magánórákból tartja fenn magát. Az enyedi udvarházat is államosítják és a város alkalmi bérlőknek adja ki, akik sem az épületet sem a kertet nem gondozzák.

A hajdani szép udvarház ma felismerhetetlen, csak a kerítésből lehet tudni, hogy hol is van tulajdonképpen. A régi szép időkre a hátsó oszlopos terasz emlékeztet valamennyire, ez nem ment egészen tönkre. Mivel Kemény Ferencnek nem volt családja, halála után a Burgot testvére, Kemény Judit és annak családja örökölte.

Az 1989-es változások elvileg lehetővé tették az örökösök által az udvarház visszaigénylését, de kétséges, hogy ténylegesen visszakapja-e a család, és hogy lesz arra anyagi és fizikai ereje, hogy régi szépségébe visszaállítsa.

Az épület – úgy is mint építészeti emlék, úgy is mint történelmi események hajdani helyszíne – megérdemelné helyreállítását.

A régi Burgról beszél Berde Sándorné

... Egy szép napon otthonunk előtt üveges batár állott meg, inas szállott ki belőle, bejött hozzánk és megkérdezte itthon vagyunk-e? Igenlő válasza után kinyitotta a hintó ajtaját és kisegítette belőle báró

A Burg az udvar felől

Holányi Júlianna rajza

Kendeffyné Kemény Bertát. A báróné azzal a kéréssel jött, engedjék el a „kicsi lányt” táncot tanulni hozzájuk a Burgba. Nekem majd kiugrott a szívem örömben, hogy már táncolni tanulni hívnak.

A báróné ezen a napon sorra vette Enyed úri családjait, hogy osszeszedje a fiatalokat. Egykettőre megalakultunk és azután nap mint nap szorgalmasan jártunk a Burgba. Nem voltunk olyan módosak, hogy batá-

ron mehettünk volna, így hát tarlatánban, páncélderékban, uszályosan, de az apostolok lován kaptattunk az őszi sáros s a havas téli utakon. Akkoriban járda még nem volt, az utcákat csak egy-egy olajlámpa gyér fénye világította meg. Sárcipőjük is csak a legmódosabbaknak volt. Mi, hogy cipőinket megóvjuk, házilag kötött „strimflit” húztunk rá, majd erre bátyáink kiadós férficipőit. Ezeket a kellékeket persze a tornácon hagytuk.

A Burg! Mi csak így hívtuk Kendeffyék otthonát. S nem ok nélkül, mert rondelláival, rácsoskerítéses nagy, szép udvarával várszerűen hatott. Zárkózottság, előkelőség uralta s kapui csak választottak előtt nyíltak meg. Ezeket a választottakat bőven ontotta a vidék, s a Bethlen utca a nagyenyedi St. Germaine. A környéken lakó Zeykek, Telekiek mindennapos vendégek voltak itt. Tánc végeztével egy-egy tanárcsemete kíséretében indultunk hazafelé. Szolgálónk, darabontunk értünk jött. A szolgáló hosszú uszályunkat cipelte utánunk, a darabont istállólámpással világította az utat...

Keleti Újság, 1941.

A Burg lakóiról

Berde Mária

...Enyed szerette a maga arisztokratáit, akik közül a Bánffyakat, Zeykeket és Keményeket saját „trunkus”-aihoz számítja. Az együttérzésre patriarkális szép szokás vall reá akkoriban, amely szerint, ha a Burgban valaki megbetegedett, a városi úri nők ápolták. Természetesnek találták s tisztelték a lakosok azt a rendet is, hogy a Burg dámáit a templom első sorai illették, a professzornékat a második. A többi asszony nép virradattal kelt, úgy főzött ebédet, mert ha megvárta a harangszót, csak a patkoncaszékekben kapott helyett magának, márpedig – a divatot is a templomban kellett ellesni! A Zsurnálnak emlegetett divatlap akkor méregdrága ritkaságszámba ment, a nők éppen írni-olvasni-számolni, ha megtanultak a kántoriskolában, fontos volt hát, honnan lesték el az ízlést és magaviseletet. Egyszerű és komoly volt az életmód, melyet a Burg példázott. Akkoriban a főúri hölgyek is pergették a fonókereket, divat volt hajnalidőn kelni s nyitott tűzhely lángját használni a fonáshoz, az áldott ingyen napvilággal pedig az osztováta mellett élni. A leányélet bájos

poétikuma – rokka, szépköntös és dalilegények jegyében – árad ki a máig dúdolgatott románcból:

*Lányok fonják a lenszöszet,
Beszélgetnek egymást közt:
„Jaj anyám, a diák
Olyan mint a gyöngyvirág!”
„Veszek gyűrűt, ruhákat,
Csak ne szeress diákot,
Mert a diák legyecske,
S itthagy, akár a fecske!”*

Erdélyi Helikon, 1931.

Enyed mágnásairól

Szentimrei Jenő

Valahogy lenézően, lekicsinylően beszélt a mágnásokról mindenki a családban, ha valamelyikükről szó esett. Márpedig elég sűrűn szó esett, mert mi volt az akkori polgári családokban a társasélet legfőbb beszédtemája?

A mágnások.

– A vadvermi Busul gróf már behozta a lányát farsangolni.

– Celine-t?

– Azt, aki már testvérek között is elmúlt huszonhét éves. Vajon azt hiszik, hogy Enyeden a kapanyél is elsül? Tavaly hiába bálozták végig Kolozsvárt.

Busul gróf azonos volt Bousseul francia származású, anyagilag meglehetősen gyengén álló megyei földbirtokossal, aki abban reménykedett, hogy dragonyos kapitány fia vagy szép, de már idősecske lánya házassága révén fogja a családot „kihúzni a sárból”.

Szó eset a csombordi és még a gombási bárókról, akik olykor végigtrappoltak nyitott csézában libériás kocsissal, huszárral a Magyar utcán s a Várszeg utcán fel a „Burgig”, amelynek gyászosan feketére festett léckerítése mögött a púpos főispán, Zeyk Dániel székelt családjával, egy melléképületben pedig két öregecske aggszűz, két Kemény bárónő vonta meg magát.

Csak azzal a ténnyel, hogy voltak a világon, hogy hatalmas fűszer-számlákat csináltak Winkler úrnál, Czirne uramnál vagy Bisztricsányi úrnál – a fűszerkereskedők legtekintélyesebbjeinél, vagy báli ruhákhoz vásároltak kelléket Székelyhidinél a legelőkelőbb helyi „singes” boltban – már rengeteg szóbeszédnek szolgáltattak tárgyat. Nekünk is megvolt a „házi bárónk”. A sánta szentkirályi Bánffy, de az más volt. Az „bagóhiten” élt a házvezetőnőjével, egy falubeli parasztasszonnyal. Végakaratként meghagyta, hogy búzamezőben temessék el, és szántsanak, vessenek föllette, hogy poraival temékenyítse a határt.

Városok, emberek. Kriterion 1973.

Dr. Szász Pál emlékezete

(1881. május 11., Nagyenyed – 1954. január 4., Ocnele Mari)

Hantz Lám Irén

Enyed múlt századi életéről nem lehet úgy beszélni, hogy meg ne emlékezzünk arról a társadalomépítő és gazdasági-szervező munkáról, amit közel 20 éven át folytatott Szász Pál.

Nagyenyed szülötte, édesapja Szász József volt, Alsó-Fehér–Torda–Hunyad megye főispánja.

Iskolai tanulmányait a Bethlen Gábor Kollégiumban kezdte, majd a nagyszebeni német iskolában végezte. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen jogi doktorátust szerez.

Dr. Szász Pál

Tisza István miniszterelnöksége idején országgyűlési képviselő, az agrárminiszteri tárca várományosa. Kinevezése a világháború kitörése miatt elmarad. Szász Pál mint önkéntes harcol először az olasz, majd az orosz fronton.

A húszas évek elején Nagyenyeden telepedik le és ügyvédi irodát nyit. Megvásárolja az örmény származású Kovrig családtól a gáldtői (Galtiu) birtokot, ahol azelőtt mint jószágigazgató tevékenykedett. Rövid idő alatt mintagazdaságot teremt. Az akkor újdonságszámba menő tejszeparátort, keltetőgépet szerez be és fajcsirkékkel látja el a környéket. A gáldtői gazdaság különleges hírnevét a Nyugat-Európából, Hollandiából

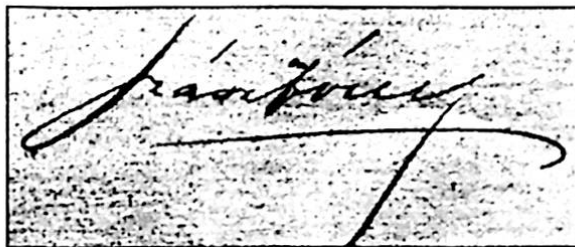
Nagy Endrét hívja meg igazgatónak és melléje igazgatóhelyettesnek és szaktanárnak ifj. Veress Istvánt. Mellettük igen jó tanári kar alakult ki, szaktudásuk egész Erdélyben érezte hatását. A tanítás egy téli elméleti és egy tavaszi-nyári gyakorlati félévből állott. A tanulók elsajátították a szőlőoltás, oltványkezelés, gyümölcsészet tudományát, mindazt, ami egy falusi kisgazdasághoz szükséges. A csombordi gazdasági iskola hamarosan hírnevet szerzett az erdélyi magyarság körében.

1936-ban Szász Pált megválasztják az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnökévé. Székfoglaló beszédét így kezdte: „A magyar tulajdonban levő földek túlnyomórészt apró birtokosok kezén van, így parancsolóan szükséges, hogy leginkább ezzel az osztállyal kell foglalkoznunk, ennek az osztálynak öntudátát, műveltségét, tudását kell megerősíteni, részére új életlehetőséget kell teremtenünk.”

Újjászervezte az EMGE munkáját, kiváló érzéssel maga köré gyűjtötte Erdély legjobb gazdáit és gazdasági szakembereit. Beindulnak a vidéki gazdatanfolyamok, gazdakörök alakulnak. Az asszonyokról sem feledkezik meg, ezeknek a gazdakörön belül főzőtanfolyamokat indít.

1940-ben megválasztják a Romániai Magyar Népközösség alelnökévé.

Ebben a minőségében annak a meggyőződésének adott hangot, hogy

...és a főispáni aláírás

Szász József főispán...

a román állam keretében is élnie lehet, és élnie kell a jól megszervezett magyar kisebbségnek, együtt és békében a többségi néppel. Ez a felfogás állította melléje Márton Áron püspököt is.

Dr. Szász Pál kopjafája az enyedi református templom udvarán
Holányi Julianna rajza

A bécsi döntés után a dél-erdélyi gazdák sajtóorgánum nélkül maradnak, ugyanis az Erdélyi Gazda szerkesztősége Kolozsváron maradt. Szász Pálnak az új helyzetben első dolga, hogy lapot adjon a gazdák kezébe. Brassóból meghívta Kacsó Sándort, a Brassói Lapok jól ismert szerkesztőjét (A Brassói Lapokat a román hatóságok megszüntették) és 1941. január 1-jén Enyeden is megjelenik az Erdélyi Gazda. Sajtóorgánuma van az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületnek és a dél-erdélyi magyarságnak. Szász Pál önálló nyomdát is létrehozott azzal, hogy megvette a

betiltott Brassói Lapok szedőgépeit. Így jött létre a Bethlen nyomda, mely a lapon kívül könyveket, tankönyveket és más kiadványokat is nyomtatott.

Az Erdélyi Gazda Szász Pál *Dolgozni akarunk* című cikkével indult.

„Szeretettel és hozzáértéssel akarjuk megművelni a földet, amely mindnyájunknak kenyeret ad. Többet és jobbat akarunk termelni, tehát tanulni, fejlődni akarunk.”

Az Erdélyi Gazda 1944 augusztusáig, beszüntetéséig szolgálja a szerkesztői által kitűzött nemes célt.

1942-ben újraválasztották az EMGE elnöki tisztségébe. Ebből az alkalomból írja *„Vállalom és végzem a rám bízott munkát továbbra is. Igyekszem a megnyilvánuló bizalomnak a legjobb tudásom szerint, és minden erőm kifejtésével eleget tenni. Nem hivatkozom nehézségekre, és nem panaszkodom. Megszilárdult hittel és örömmel vállalom a munkát.*

...Visszatekintve arra az útra, amelyet megjártunk, hálás lélekkel állapítom meg, hogy érdemes dolgozni, érdemes fáradni és érdemes küzdeni azért, hogy gazdatestvéreinknek tudjunk nyújtani hitet és reményt..."

Már nem sokáig tud „hitet és reményt” nyújtani gazdatestvéreinek Szász Pál.

1949 márciusában gáldtői birtokát elkobozzák, március másodikának éjjelén családjával azonnali távozásra kényszerítik.

Gyulafehérváron húzzák meg magukat, de még az év novemberében a szekuritáté emberei Márton Áron püspökkel együtt elhurcolják. A megrendezett kirakatpernek célja a vádlottak elhallgattatása és az erdélyi magyar közösség megfélemlítése volt. Vádolták a népi demokrácia megbuktatásával, hazaárulással, összeesküvéssel. Tíz évi kényszermunkára ítélik a már 70 éves idős embert.

Fogva tartásának körülményeit, az embertelen bánásmódot szervezete nem bírta, tüdőgyulladást kapott. Az orvosi kezelést megtagadták tőle, így 1954. január 4-én, 73 éves korában az Ocnele Mari-i börtönben meghal. Családját, szeretteit elhurcolása óta egyszer sem láthatta, hírt nem kaphatott és nem adhatott magáról. Sírhelyét nem sikerült felkutatni azóta sem.

„Visszatekintve arra az útra, amelyet megjártunk, hálás lélekkel állapítom meg, hogy érdemes dolgozni”, vallotta Szász Pál 1942-ben. Igaz, akkor még nem láthatta, hogy mi következik.

Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületet 1944 után beszüntetik, a magángazdaságokat felszámolják, a falvakat kollektivizálják.

1944 után az általa indított lapot, az Erdélyi Gazdát is betiltják. A csombordi gazdasági iskolát 1948-ban államosítják, 1962 után a magyar nyelvű oktatás is megszűnik annak a rendeletnek értelmében, amely szerint Romániában a szakoktatás csak román nyelven folyhat. Családjá a hatóságok által megbélyegezve, barátok jóindulatára utalva él, felesége nyelvórákból tartja el magát és kisfiát.

Küzdelmes életútjára visszatekintve, Áprily szavait idézhetjük:

*Én gyűlöletre nem születtem
és itt szeretni nem lehet;*

...

*Itt meg kell halni; Dike fénye
ki tudja meddig nem derül,
mikor lesz embernek reménye
testvért szeretni emberül?*

Az enyediek nem felejtették el Szász Pált. 1990 után, ahogy erre lehetőség nyílt, kopjafát állítottak emlékére a református templom udvarán. A katolikus plébánián a kommunizmus áldozatainak állított emlékművön ott szerepel a neve.

Utóirat

Az élet utat tör magának...

Kolozsvári szerkesztéssel újraindul az *Erdélyi Gazda*. 1997-ben beindul a Téli Református Mezőgazdasági Népfőiskola is Csávossy György és Pásztori Kupán István Gerő kezdeményezésére.

A Kollégium ünnepei

A letűnt században háromszor ünnepelte a város és Erdély magyarsága a Kollégiumot.

1922-ben a 300 éves, 1972-ben a 350 éves és 1997-ben a 375 éves évfordulóját.

A 300 éves évforduló ünnepeit e kiadvány lapjain Horváth Zoltánné Elekes Ida visszaemlékezései alapján ismertetjük.

A 350 éves évfordulón az ünneplő közönséget leginkább Sütő András bátor hangú beszéde villanyozta fel.

A 375 éves évforduló ünnepeit 1997 októberében zajlottak Enyeden. Beszámolunk arról a gazdag és változatos programról, amit a Kollégium tanári kara és diáksága majd egyéves előkészítő munkával állított össze abban a reményben, hogy az 1990-ben beindult megújuló Kollégiumi élet a jövő évszázadban nem lesz tűz, pusztítás és gyűlölet áldozata.

A 300 éves jubileum

*Kézdiabisi Elekes Ida
Horváth Zoltánné*

Ahogy most a csodálatos, 300 éves jubileumi, számomra örökké emlékezetes ünnepségek leírásához kezdek, úgy, ahogy emlékezetemben megmaradt – költői invokációt idézek: „ADJ PENNÁMNAK ERŐT, ÚGY ÍRHASSAK, MINT VOLT!” (Zrínyi Miklós).

Erre az ünnepségre készült a Kollégium összes tagozata: elemi iskola, főgimnázium, tanító- és tanítónőképző, valamint Erdély hét testvér Kollégiuma. A felmérhetetlen veszteség elleni tiltakozás akart lenni ez az óriási rendezvény, azt szándékozott megmutatni, hogy vagyunk, küzdünk, és megmaradunk!

Az ünnepi műsor részére készült óriási emelvényt a csengők elé állították fel.

Oszlopai piros-fehér-zöld szalaggal voltak bevonva, és rengeteg virágfüzérrel díszítve. Közvetlen előtte, az első sorban díszmagyar ruhás hölgyek foglaltak helyet, köztük Bethlen Gabriella grófnő, kezében az erre az alkalomra készített Bethlen-zászlóval, melyet később Nagy Károly püspök úr áldott meg. Mögöttük a kollégiumi ifjúság és a vendégdiákok, a

megyei és környékbeli vendégek, valamint az egész Erdélyből összesereglett hatalmas tömeg foglalt helyet. De az utcákon is nyüzsgött a nép, egyenruhás diákok, öreg, régimódi ruhás vénfiúk üdvözölték egymást. Mindenki ünnepévé, az erdélyi magyar kálvinizmus ünnepévé vált az évforduló.

Istentisztelettel kezdődött a nagy ünnepség. Imát mondott Juhász Albert vallástanár, hálát adva Istennek, hogy megértük ezt a napot, hogy adta nekünk a Fejedelmet, kinek szavára századok múltán is megmozdulnak még a kövek is Erdélyben. „Tedd, Atyánk csodás megújulás kezdetévé ezt a napot, hogy fejedelmi örökségünket visszaszerezve teremtsen e falak között, a romok felett új életet” – mondta imájában.

A prédikációt Nagy Károly püspök úr tartotta, maga is egykori enyedi diák. Beszéde az ismert Bethlen Gábor jelmondatra épült: HA ISTEN VELÜNK, KICSODA ELLENÜNK? Szavai, előadása a lelkek mélyéig hatottak. Jól emlékszem erélyes temperamentumának megfelelően, ökölbe szorított keze gesztusaival követte dörgő hangú szavait.

Prédikációja hatását fokozta a régi, híres Bethlen-óda, Váró Ferenc és Borsai Samu műve, amelyet a Kollégium egyesített énekkara adott elő. A 400 főt meghaladó ének-zenekar Veres Gábor, a tanítóképző zenetanára vezényelte nagy hozzáértéssel. A szólórészleteket dr. Kovács Dezsőné énekelte. Ebben az énekkarban én és későbbi férjem, Horváth Zoltán is énekelünk, mint kisdíákok.

Visszaemlékszem a rengeteg próbára, melyek késő délutánokig tartottak. De óriási volt a siker is. Munkánkat a közönség percekig tartó tapsal honorálta. Ma is fülemben cseng minden szólama, szövege:

*„Pusztulásból, s vér tűzárból
Menekült a szellemtábor ...
Itt tanyát vert 300 éve,
Nyugodalmát vész is érte ...”*

Úgy tűnik nekem, hogy soha olyan szép énekkar nem szerepelt a Kollégiumban, és olyan magasztos ünnep nem volt azóta sem.

Az óda után a díszközgyűlés kezdődött, melyet Gáspár János főgondnok úr nyitott meg. (Ő is és még sokan díszmagyart viseltek!) Üdvözölte a vendégeket, a küldötteket, az egész közönséget. Kegyelettel emlékezett meg az alapító fejedelemről, felemlítve azokat a feladatokat, amelyeket a fejedelem tűzött az intézet elé, és a páratlan bőkezűséget, mellyel ellátta a Kollégiumot.

Szólt a mély aggodalomról, mely egész Erdély magyarságának lelkét megüli a kisajátított birtokok miatt, mely kétségessé teheti az intézet fennmaradását.

Ezt követően Fejes Áron rektorprofesszor javaslata hangzott el a Kollégium 300 éves emlékének megörökítésére. Ezután dr. Garda Kálmán kollégiumi gondnok mondta el beszédét, melyben a Kollégium történetének legjelentősebb eseményeit vázolta. Részletesen kitért az úgynevezett „angol pénz” kérdésére is. Ennek adománylevele felmutatásával Nemes János,

későbbi aligazgató a kommunista időkben kiváló diplomáciai érzéssel mentette meg az intézetet a helybeli román iskolákkal való egyesítéstől.

Előadását azzal fejezte be, hogy a Kollégium 300 éven át a tudományt és a haladást szolgálta, maradjon mindörökké magyar református iskolának!!

A műsorban Jékely Árpily Lajos gimnáziumi tanár: *A fejedelemhez* című ünnepi ódája következett. Nagyszerű versében felsorakoztatta a Kollégium híressé vált tanítványait, akik most eljöttek zászlóhajtással tisztelni a fejedelemnek.

Ezután az üdvözlő beszédek hosszú sora következett. Közülük meg kell említenem dr. Bitay Árpád mariánumi tanár üdvözlő szavait, aki kiemelte, hogy Bod Péter feljegyzései szerint a fejedelem 1662-ben saját költségén fordíttatta le a Bibliát román nyelvre, és külföldre küldte tanulni a tehetséges román ifjakat. Schönfeld Ábrahám, Nagyenyed főrabbija köszöntő szavai ma is időszerűek. A Talmudból idézett: mikor a rómaiak elfoglalták az országot, Néro császár hadvezére, Vespasianus, a jeruzsálemi főrabbinak megígérte, hogy egyetlen kérését teljesíti. A főrabbi nem Jeruzsálem, a szent város megkímélését kérte a hadvezértől, hanem Jamnia város megmaradását, mert a nemzet a tudományban él tovább. Ő csak azt mondhatja, amíg a tudás igéje csendül fel a Kollégiumban, addig él a nemzet géniusza.

Hegedűs Sipos János a miriszlói földművesek nevében éltette a Kollégiumot, ígérve, hogy a miriszlóiak soha el nem fogják hagyni magyarságukat.

A délelőtti ünnepséghez tartozott még a jubileumi emléktábla leleplezése. Itt Bodrogi János történelemtanár tartott ünnepi beszédet. Az em-

A Bethlen címert

léktábla egy fehér márványlap, melyre a fejedelem képmása és bibliai jelmondata van kivésve. (A dombormű Tarsoly József kőfaragó műve.)

Másnap délelőtt tornabemutatóval folytatódott az ünnepség. Helye a mai sporttelep volt, akkor még kollégiumi tulajdon, mely alkalomra, rengeteg költséggel, modern tribünt építtetett a Kollégium, faragott oszlopokkal és ülőhelyekkel. Korszerű futó- és ugrópálya, szabadgyakorlatokra alkalmas, begyepesített tere is volt. A tribünön az ünneplő nézőközönség foglalt helyet.

Az ünnepély a tribün előtti felvonulással kezdődött. Az enyedi és a vendég Kollégiumok csapatai saját egyenruháikban, saját zászlóikkal szépen, fegyelmezetten vonultak.

A felvonulás után, a csapatok elfoglalták a pályán kijelölt helyüket. Előbb kettes, majd csapatonkénti szabadgyakorlatok követték egymást. (Székely János és Rapp Károly voltak az enyedi tornatanárok.) A lányok fehér blúzban, sötétkék szoknyákban vonultak fel, Király Ilona tornatanárnő vezényletével. A szabadgyakorlatokban a lányok is részt vettek.

A tornaünnepély további részében atlétikai számok következtek. A győzteseket díjazták. A legtöbb díjat a Bethlen Kollégium diákjai kapták.

Az ünnepség-sorozat a tornaünnepéllyel zárult.

Rendre távoztak a drága testvérek, sokan a viszontlátás biztos reményével, de sokan könnyes szemmel nézték a drága Alma Mater épületét, melyet talán utoljára látnak.

Lebontották a díszemelvényt ... elhallgattak a csengők, de a szívekben szorongató, kétséges érzések vívódtak, hogy lesz tovább. A résztvevők felejthetetlen, fényes napok emlékét vitték magukkal, azzal a mélységes hittel, hogy él az Isten, és megvédi a pusztulástól az iskolát ...

Bástya

Folyovics Endre vízfestménye (Müller Jenőné Kovács Éva tulajdona)

A Fejedelemhez

Áprily Lajos

Erdélyország őszi rónaságon,
ütközetekben megfáradt hadak,
Fejedelem, ma néma hódolattal
színed előtt, ímhol megállanak.

A századok felhőiből tekints ránk,
dédelgető sugárral, mint a nap.
Tekintetedre hattyús lobogóink
mély bókolással földre hajlanak.

Nem csak magunk vagyunk: ma felvonulnak
jeledre roppant szellem-ezredek.
Őrhegy tövétől messze Dardzsilingig
toborzó harsonáid zengenek.

Ma mind, akiknek múltban és jelenben
Te adtál messzehordó szárnyakat,
fészekbe visszavágyó szárnyalással
seregszemlédre visszaszállanak.

Ímhol Diákod, kit rokont keresni
egy más világrész titka csábított,
adóját hozza ... lobogó szemében
ma is kísért az oldatlan titok.

Ímé Tanítód, gyújtó fáklya-szellem,
meghajtja halvány martir-homlokát,
ki a tudásnak büszke forradalmát
alvó szívekbe tűzzel vitte át.

És jön Tudósod, számok óriása,
s hálát leróni, ím, elédbbe lép;
a számlálatlan csillagokból hozza
a végtelenség szent üdvözlését.

És jön Poétád, éjkomor szemének
tekintetét hálával szegzi Rád;
ki annyiszor sötét márványba véste
a végzetes magyar tragédiát.

Seregek jönnek néma áhítattal
Ha szótlan ajkuk dalra nyillana,
Fejedelem, fel az egekre szállna
a hála óriási dallama.

Seregek jönnek Hozzád megköszönni,
Fejedelem, e százados csodát,
hogy milliónyi magrejtő rögödből
virtust nevelt „vitézlő oskolád”.

Hogy új erőket sarjadzott az erdő,
hitet lelkedzett a temető határ
s a napsütésen porladó barázdán
tudás-kalászt vetett a búzaszár. –

Ó, égre zendülő, sötét viharban
hányszor tiporva állt a drága rög,
arany kalász helyén hányszor sötétlett
szélfújta perje s hamvadó üszök.

Szent kincseidből hányszor nem maradt más,
csak múltra emlékeztető romok,
hányszor torzulva dermedett az űrbe
villámsújtotta béke-templomod.

De tűz kilobbant, villám elvihartzott,
ritkult szívekben megfakult a gyász,
s az új tavasszal új vetéseidben
hitet termett a győzelmes kalász.

Az újrakezdés vakmerő reménye
legyőzte itt az ostromló halált,
s daccal vágott a mindig új jövőnek –
Fejedelem, a fundamentum állt ...

Színed előtt mi is riadva állunk,
sírból kiszállt az ősi félelem:
Árvízzel csap ki fundamentumodra
a száguldó világtörténelem.

Hullámaid már templomodra küldi,
zivatarából pusztulás süvölt,
lábunk alatt ijesztő rendüléssel
indul a régi fejedelmi föld.

A századok felhőiből tekints ránk,
vigasztaló sugárral, mint a nap,
Tekintetedre hattyús lobogóink
a megrendülő földre hajlanak.

Te vonsz majd minket végső számadásra,
Te hallgass meg, ha végzetünk siket,
Ütközetekben megfáradt hadaknak
adj meg nem rendülő, erős szívet.

Erős hitet, hogy hattyúidnak ajkán
sokára csendül még a hattyúdal –
s a szellem elrendeltetése élet,
feltámadás és örök diadal.

Megjegyzés:

A múlt hódolásra felvonultatott alakjai (5–8 versszakasz) – Kőrösi
Csoma Sándor, Apáczai Csere János, Bolyai Farkas, Kemény Zsigmond.

Emlékbeszéd Nagyenyeden

1972. október 15-én

Sütő András

Kedves barátaim, kedves ifjúság, hadd tegyem hozzá, igen tisztelt Bethlen Gábor Fejedelem Uram! (Taps, miközben:) Onnan néz ránk szemből, hadd köszöntsük őt.

Valójában egy kissé damaszkuszi jellegű ez az én utam a mai napon, mivel elindultam otthonról gondolatban kisdiaökként, és azzal a szándékkal, hogy a kisdiaók sorából fogom végighallgatni a szónokokat. Meglepetéssel értesültem az igazgatói szobában, hogy menet közben mégis valamilyen égi szóra át kellett alakulnom kisdiaókból vén diákká, és így föltétlenül szólanom kell. Nem az ég szólott természetesen, mint Pálnak, hanem az elnökség. Örömmel és meghatottan igyekeztem eleget tenni ennek a kérésnek. Természetesen nehéz dolog egy otthonról kisdiaökként elindult személynék vén diákként beszélnie a kisdiaók és a vén diákok előtt. Annyi könnyebbsége van tán mégis, hogy a vén diák, hasonlóképpen az előző társaihoz, igen könnyen emlékezik vissza a régi időkre, nem csak a saját, hanem az elődeinek a régi esztendeire. Szeretném tehát önök előtt fölemlegetni még egyszer, hogy azzal az esztendővel, amelyet a harangok mellé írtak, ezerhatszázhuszonkettőt, azzal az esztendővel egy olyan folyam indult el Erdélyben, amelynek mi a mai napig is részesei és medrének alakítói vagyunk.

Bethlen Gábor a legnagyobb erdélyi magyar fejedelem. Azzal az iskolapolitikával és azzal a kultúrpolitikával, amelyet a mai ifjúságnak meg kell tanulnia, amelyet közel ezer leveléből el kell itt, ebben a könyvtárban olvasnia. Bethlen Gábor Európa egyik legnagyobb gondolkodója, hadvezére és politikusa, akivel minden korabeli európai nagyhatalom számot vetett, aki elsőnek ismerte föl, hogy az erdélyi magyar lakosság a román lakossággal és a román vajdaságokkal, a szomszédos fejedelemségekkel együtt küzdve harcolhat eredményesen mind az osztrák, mind a török politika ellen. Ahogy ő mondotta, a két talp ellen, olyasként, aki a haját a feje bőrével együtt menteni óhajtja. Ez a Bethlen Gábor ezzel a kultúrpolitikával, amelynek mi itt eredményei vagyunk a Kollégium falai között, olyan népi művelődési folyamatot indított el, amely a mi mai szocialista körülményeink között bontakozott ki valójában gigantikus méretűre. Azzal a

szigorú követeléssel és meghagyással, hogy a földesurak vissza nem tarthatják jobbágygyermeküket, azzal a megértéssel, hogy minden nyelvnek és minden vallásnak ebben az országban egyenlő joga van, azzal a megfontolással, hogy nem egymás fölé, hanem egymás mellé kell rendelni Erdély különböző nép-

A Kollégium zászlaja

csoportjait a művelődésben, azzal, hogy román nyelven adatta ki a bibliát, és azzal, hogy ezt a Kollégiumot sok más intézménnyel együtt létrehozta, azzal, hogy Európa vérkeringésébe kapcsolt bennünket, indította el ennek a Kollégiumnak a mai szellemiségét, amelynek mi kisdíákjai voltunk és vándíákjai maradunk.

Egyik gyönyörű példája ez a Kollégium annak, hogy nem csak az anyag megmaradásának elve érvényes, hanem a szellemé is. A szellem megmaradásának az elve, gondolom, ugyanolyan abszolút törvény, mint az anyag megmaradásának elve. (Hosszú taps.) Mert hiába kellett eklézsiát követnie Misztótfalusi Kis Miklósnak, mert hiába tűnt el a keleti homályban Kőrösi Csoma Sándor fizikai alakja, mert hiába próbálták megsemmisíteni a szellem oly sok harcosának tanításait ezen a földön. Hiába égették meg a könyveiket különböző városok piacain. Nem tudván, hogy a könyvégetés nem válasz, soha semilyen érv nem lehet. Mindezek ellenére a szellem épp az anyag megmaradásának az elve szerint élt, és maradt meg, és marad meg azután is, a mi képviselőtünkben. Ez a szellem volt az, amely ezt a Kollégiumot valóban mindenkor a haladás, a forradalmi gondolkodás, a népek, nemzetek, népcsoportok testvériségének fellegvárává tette. Ez a mindig megmaradó szellem volt az, amely ebből a Kollégiumból az ifjúság csapatait indította harcba a történelem minden szükséges szakaszában. Ez a szellem volt az, amely ebből a Kollégiumból nemzet és népfenntartó bástyát alakított akármilyen ellenséggel szemben. És különösen és hosszú időn át, azzal az elnémetesítő szándékkal szemben, mely Erdély táján a magyar kultúrát ugyanúgy, akár a románt, meg akarta és megpróbálta semmisíteni.

Ez a szellem nevelte azt a konok gyermeket, akit egy kis költői elgondolással magunk elé képzelhetünk, és talán még magunk gyermekkorából is emléket találunk hozzá. Amikor is a büntető kéz az első nem tetsző szóra, amelyet kimondtunk, először csak arcul üt, arra a kérdésre, hogy mondod-e még, majd azután szájon ver a másik kérdésre, hogy mondod-e még, majd azután a fogak lazulnak az ütéstől, hogy mondod-e még, majd azután a vér csordul ki a szájunk szélén a porba, hogy mondod-e még, és ha a konokság él bennünk, akkor igenis azt mondjuk, ahogyan a Kollégium mondta a magyar színjátszó csoportot és anyanyelvi kultúrát fenntartva, hogy igenis mondom, mindenkor mondani fogom. Ez az a példa, amelyet a Kollégium (nagy taps) a maga fiaival, a maga hagyományaival a maga szabadcsapataival, a maga furkósbottal vagy karddal fölszerelt szabadságharcosaival mindenkor mondott, és amellyel valóban nem költői, hanem valóságos példát teremtett századok számára. Továbbra is úgy látom, ezt teszik.

Amikor mi, mezősegi szegény gyermekek a Kollégium jóvoltából, meghosszabbított karjainak a jóvoltából, akik tanítók, papok, értelmiségi munkások voltak, amikor ide kerültünk, a mi zötyögő szekereinken és természetesen a mindenkori induló gyermek álmaival, hogy most már fölkerülünk a társadalom legmagasabb régióiba, akkor ez a Kollégium és tanárai, e Kollégium tanárai voltak azok, akik azzal kezdték ezt a mi nagy fölfelé való repülésünket, hogy egy öl fát a két karunkba raktak. Egy öl szál-fát, amivel a hálószobák melegét kellett tartanunk. És rögvest kineveztek sorra valamennyiünket tűzfelelősnek. Tűzfelelősök lettünk a szónak a képletes értelmében is. A Kollégium ugyanis akkortájt kopaszra nyírt fejünket gyöngéden megfordítva, a tekintetünket oda fordította vissza, ahonnan elindultunk, mondván, hogy ott lesz ezután is a helyünk. Ezt a röppályát megjárva, eltávolodva és visszakerülve oda, azokhoz, akik közül kiemelkedtünk, teljesítettük és teljesíthetjük ezután is a feladatot, amelyet az Alma Mater reánk bízott. És aki valójában soha nem volt más, mint visszhangja annak a népnek, amely létrehozta, és amely fenntartja. Ilyen tűzfelelősöknek gondolom én, még akkor is, ha központi fűtés lesz ezután, azokat a diákokat, a tanuló ifjúságot, amely itt tanul ebben a Kollégiumban.

És befejezésként azt szeretném még mondani, hogy akik az időnek azzal az érzésével jöttünk el, hogy valóban, mi tagadás, mégiscsak a vén diákok közé tartozunk, és akik elnézzük ezt a fügevirág ifjúságot, aki itt áll előttünk, valamiféle vigaszt mégis csak éppen a füge természetében találunk. Ha nem tévedek, és azt hiszem a szakemberek sem tévedtek, a füge éppen az a gyümölcs, amely soha nem hullatja el a virágát, hanem körülnö-

vi azt a gyümölcsével. Mi vén diákok nem vagyunk már fügevirágok, mint ez a gyönyörű ifjúság, de olyan gyümölcsök, amelyek az ifjúságukat körül-nőtték, és itt nőtték körül, és innen elveszik, és ez valamiképpen egységet alkot az ő eseményeikkel, az ő céljaikkal, amelyek egységesek nemzedéktől függetlenül ebben az országban. Jóleső érzéssel hallgattam, hogy ugyanezeket a gondolatokat pengették meg az előttem szólók is, ebben a bizakodásban és egységben. Jóleső érzéssel hallottam a párt főtitkárának szép szavait a Kollégium jelenéről és jövőjéről, amelyre és most azt mondom, hogy háromszázötven esztendő után ezer diákhoz még ezer esztendőt.

Tájékoztató a Nagyenyedi Bethlen Kollégium alapításának 350. évfordulója alkalmából Nagyenyeden rendezett ünnepségről.

A 375 éves évforduló rendezvényei

Hantz Lám Irén

A 375 éves évforduló rendezvénysorozata két hétig tartott.

Október 11-én szombaton a Kollégium diákjai, tanárai, Bakó Botond biológiateanár vezetésével, a Pilis-tetőre rendezett Áprily túrán vettek részt. A Kollégium diákságához kolozsvári EKE-tagok és egy marosvásárhelyi diákcsoporthoz csatlakozott Madarasné Horváth Ildikó biológiateanár, kollégiumi vén diák vezetésével.

A Kollégium diákjainak és tanárainak egy másik csoportja Marosillyére, Bethlen Gábor fejedelem szülőházához látogatott. Ennek a kirándulásnak szervezői Józsa Miklós, Kónya Mária és Dvoracsek Ágoston voltak.

A rendezvénysorozat tulajdonképpeni megnyitójára október 17-én, pénteken került sor. Ekkor rendezték meg a tanárok tudományos ülészakát, amelynek tárgyköre „Az ezeréves magyar oktatás, különös tekintettel az erdélyi református kollégiumi oktatásra, Bethlen Gábor iskolájának történetére és jeles személyiségeire”. Az ülést Vargha Gyula vezette, előadásokat tartottak Demény Lajos, Gál László, Kötő József, Györfi Dénes és Beder Tibor.

A vendégek a Kollégiumban két kiállítást, egy fotó- és egy festészeti kiállítást is megtekinthettek.

Délután torockói kiránduláson is részt vehettek, ahol a Tobiás Éva Galériában a Kollégium két híres festőművész-tanárának kiállítását tekinthették meg, a Doczyné Berde Amálét és a Vass Albertét. A kiállítást Hantz Lám Irén rendezte.

Este 8-tól a Vártemplomban ifj. Pásztori István rendezésében a Kollégium tanárai és diákjai előadták Szabó Lajos *A mentség* című színművét.

Péntek délután került sor a diákok tudományos ülészakára is.

Szombaton, október 18-án reggel 10 órakor nyitották meg az emlékünnepséget a Kollégium udvarán. Fellépett a 375 tagú diákkórus Fórika Éva zenetanár vezetésével, majd beszédet mondott Krizbai Jenő, Szócs Ildikó, Markó Béla, Takács Csaba, Csávossy György, Horváthné Elekes Ida, Kónya Hamar Sándor. A Polgármesteri Hivatal részéről Mihai Horațiu Josan polgármester, a megyei vezetőség részéről Ionel Corcoană főtanfelügyelő-helyettes szólt az ünneplő közönséghez.

Délután a várudvaron Bethlen Gábor korának hangulatát idézte a Demény Piroska és Horváth Enikő által rendezett vásár és reneszánsz táncház, ezen fellépett a kolozsvári *Amaryllis* reneszánsz tánccsoport László Bakk Anikó vezetésével.

Az ünneppsorozat vasárnap zárult a vártemplomban tartott ünnepi istentisztelettel, amelyen Tőkés István kolozsvári teológiatanár mondott beszédet. Itt is fellépett a Kollégium énekkara Fórika Éva vezetésével.

Ugyancsak ekkor került sor Apafi Mihály szobrának avatására is a Kollégium udvarán. A szobor Lőrincz Lehel szobrászművész munkája. A Kollégiumalapító Apafi Mihály fejedelemről Lőrincz László beszélt.

A 375 éves évfordulóra elkészült a Kollégium tetőszerkezetének újjaépítése, az épület keleti szárnyának felújítása és a díszterem felújítása. Ez a gyönyörű terem immár modern világítással régi pompájában adhat helyet a Kollégium rendezvényeinek.

A Kollégium mai megsegítői

A felújítási munkálatok anyagi fedezetét kétharmad részben állami alap biztosította, de az a tény, hogy a munkálatok egyáltalában elkezdődhettek annak tulajdonítható, hogy 1990 után a reformátusok, külföldön élő enyedi vén diákok szervezésében alapítványok, testvérvárosok, magyarországi önkormányzatok siettek a Kollégium megsegítésére.

Itt említjük meg a siklósi önkormányzatot, amelynek képviselői már 1990 tavaszán jelentkeztek a Kollégium igazgatóságán és rendszeresen tá-

A Kollégium 375 éves évfordulójának emlékkártyája

mogatnak; Gábri Sándor Németországban élő református lelkész részéről 1991 óta minden évben kétszer érkezik élelem a Kollégiumba, így a diákok ételmezése jutányosabban valósítható meg. Ezenkívül berendezéssel és bútorzattal is segített.

A Vianen-Stichting „Contacten Roemenie” holland alapítvány a Kollégium mellékhelységeinek szerelési munkálataiban segítkezik. A szereléshez szükséges berendezést Hollandiából hozzák és a munkálatokat is az alapítvány tagjai végzik.

1995-től a Duna Televízió és a Duna TV Alapítvány is állandó támogatója a Kollégiumnak.

A Kaliforniai Öregcserkészek állandó jelleggel gyűjtenek a Kollégiumnak, a gyűjtést Elekes Zoltán öregcserkész vezeti.

A Bethlen Gábor Kollégium Ulmi Segélyszervezetét Bakó Árpád vezeti, és juttatja el Enyedre az ulmiak céladományait.

A Transylvania Trust UTILITAS Kft. kezdeményezésére a Headly Trust London, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Budapest és a The Prince of Wales Foundation, Ófelsége, a Walesi Herceg alapítványa egy Nagyenyedi Nemzetközi Műemlékfelújítási Szakmunkásképző Tanfolyamot támogatnak és ezzel közvetve a Kollégium újjáépítésében, illetve felújításában vesznek részt.

A Bécsi Szent István Egylet állandó jelleggel ösztöndíjakat biztosít enyedi diákok számára.

Villanófényben a művelődési élet

Hantz Lám Irén

A XIX. század második felében, az 1849-es pusztulás után bámulatos gyorsasággal éled újjá az enyedi gazdasági-művelődési élet. Idézzünk 1888-ban a *Közérdekben* megjelent cikkből:

Van Enyed társadalmának két olvasóegylete. Ezek mellett külön olvasóegylete a főiskola fiatalságának és a két honvéd zászlóalj tisztikarának. Van tűzoltó, gyümölcsészeti, önképző és segélyező iparosegylet, a vegyes korcsolyasport-kedvelőknek szintén egyletek; műkedvelőtársulata, szegény tanulókat segélyező női köre. Egyik székhelye az Alsó-Fehér megyei történelmi és régészeti társulatnak, az EMKE Alsó-Fehér megyei központi választmányának, az Alsó-Fehér megyei tanítóegyletnek. Van a főtanoda fiatalságának önképzőköre, ennek havi közlönye, zenekara, vegyes dalkara. A theologiai akadémia fiatalságának külön önképzőköre, dalkara. – Van városi dalkar, továbbá a műkedvelőtársulatnak vegyesen nő- és férfi-tagokból alakult dalkara.

Van Enyeden tűzoltó zenekar, mely még akkor alakult, mikor még ilyen az erdélyi részeken nem volt egy városban sem; van híres népzenekar. Van a főtanoda tanári karának kebli özvegy-árvai gyámalapja; van városi szegény alap, ennek nevelésére egy emberbarátok által szép alapítványok letéve; van városi tisztviselői nyugdíjalap; városi polgárokból alakult olyan egyesület, mely a Bethlen-főtanodában tanuló 16 szegény sorsú növendéket kegykosztal lát el. Van heti közlönye, szolid alapokon nyugvó kisegítő takarékpénztára, postaforgalma oly nagy, mekkora akárhány két akkora népességgel bíró városnak sincs, mint mennyi népességgel Enyed bír.

És mégis, Erdély művelődési életében az előkelő első helyről – ami némi alapot adott arra a szólásmondásra, hogy „Enyed a világ közepe” –, éppen a század végén kell lemondjon, Kolozsvár javára. Valószínű, hogy ez a súlyponteltolódás 1850-ben kezdődhetett, amikor is a református püspökség az 1849-es pusztulás után nem tér vissza Enyedre és Kolozsváron marad.

Igaz, hogy a Bethlen Gábor Kollégium Erdély egyik legrégebb, gazdag hagyományokkal rendelkező iskolája volt, mégis Kolozsvárból lesz egyetemi város és nem Enyedből. Az egyetem vonzáskörébe kerül a refor-

mátus teológia is, így ezt az intézményt 1896-tól Enyedről Kolozsvárra helyezik.

Mindezek ellenére a Kollégium és a városban működő művelődési társaságoknak köszönhetően Enyednek olyan erős és művelt értelmiségi rétege alakult ki, melyhez hasonlót Magyarországon csak kevés város bírt felmutatni akkoriban.

A korabeli közlemények alapján villanófényben, a teljesség igénye nélkül, említsük meg a 9–10 000 lakosú városka (ebből kb. 6000 a magyar ajkú) kulturális eseményeit, rendezvényeit és híreit, amelyek híven tükrözik az Enyeden élő magyar közösség hajdani művelődési igényeit.

Az erdélyi gazdák enyedi vándorgyűlése – 1883

Összeállította Györfi Dénes

1883. október 13–15-én az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet Nagyenyeden tartotta immár 6. vándorgyűlését. E nagyszerű gazdasági összejövetel kapcsán október 13-án többek között így ír az enyedi *Közérdek* című újság *Legyenek üdvözölve!* című vezércikkében: „*Alsó-Fehér megye fiai és Nagyenyed város polgárai, valamint egész vidékének összes lakói örömmel üdvözlnek az eljöttek díszes és hosszú sorát azért is, mert megvannak győződve afelől, hogy azok, kik Nagyenyed város vendégszerető lakóit felkeresték, a puszta időtöltésnél sokkal komolyabb, nagy és messzevágó cél elősegítése érdekében keltek vándorútra és sereglettek össze a város falai közzé. E nagy és nemes cél: a közgazdaság terén szerzett tapasztalokat egymással kicserélni, ezáltal tapasztalokban gazdagodva gazdagítani és így közgazdasági életünket emelni, fejleszteni, virágzóvá tenni. E nagy és nemes cél érdekében legyenek az összesereglettek őszinte örömmel üdvözölve!*”

S valóban igen hasznos, gazdasági tapasztalokban gazdag találkozó színhelye volt 1883 októberének Nagyenyed városa. E nagyszerű találkozó alkalmával a helybeli rendezőség derekas munkát vállalt magára és valószínűleg meg. Elsősorban a megszervezett kiállításról kell szólnunk, mely terjedelménél fogva a megyeház 7 termét igényelte ki, s melynek részei a következők voltak: a borkiállítás, szőlőkiállítás, mezei növények kiállítása, háziipari tárlat, méhészet, gép- és eszköztárlat – ez utóbbi a Kollégium csűrös kertjében lévén fölállítva.

A kiállítás legjelentősebb részét a rendkívül gazdag gyümölcsstárlat foglalta el. Mintegy 2000 gyümölcs-csomó ékeskedett a kiállító állványokon. Első helyre sorolandó a kolozsmonostori egyesület mintegy 1000 fatányéron felhalmozott gyönyörű gyümölcsfaja, e mellett következett az enyedi gyümölcsészeti egyesület 90 almafaja, 60 körtefaja, s 7 barackfajából álló gyűjteménye, a kolozsvári egyesület 58 alma- és 55 körtefajjal, valamint ugyanazon megyéből jövő egyéni kiállítók 23 alma- és 45 körtefajjal. Más Alsó-Fehér megyei birtokosok mintegy 110 alma- és körtefajjal ejtették ámulatba a látogatókat. Hozzájuk csatlakoztak a Küküllő megyei birtokosok 39 körte- és 30 almafajjal. Ott voltak továbbá a szilágysomlyói termelők 63 fajjal, a válaszútiak 25 fajjal, valamint az alvinci, obrázsai, sorostélyi, erzsébetvárosi, csikszentmártoni, vajasdi, királyhalmi gazdák igen gazdag választékban felmutatott almái és körtéi.

A következő terem a konyhakertészet terményeit foglalta magába, melyből újra a kolozsmonostori egyesület vonta magára többek között a figyelmet, nem kevesebb mint 120 kiállított burgonyafajjal. Emellett igen gazdag volt a mezei termények kiállítása, melyek keretén belül búzát, rozst, egyéb tavasziakat, hüvelyeseket, bort, lencsét, paszulyt, gumós növényeket, meg a különfélék listáján komlót, dohányt hoztak a felvinci, béldi, maroscsesztvei, enyedi, krakkói, pókafalvi, diódi, pánádi, vajasdi, háportoni, besenyői, obrázsai, felsőújvári, csombordi, alvinci, sárdi, magyarlapádi, tompaházi, koppándi, magyarigeni, csikszentmártoni, herepei, örményszékesi, csórai, illyefalvi, segesvári, sövényfalvi birtokosok.

A következő szakosztályt a borok képviselték 31 szőlőbirtokos mintegy 83 fajbora által. E teremről többek között ezt olvashatjuk a már említett enyedi újságban:

„A bal felőli kis szögletben két kis félpiramis van, egyiken vörös borok, másikon aszúborok elhelyezve. Jobbra a bejárattól, valamint a terem hátulsó fala hosszában szőlő van kiállítva, éspedig a jelen kedvezőtlen időjárást tekintetbe véve, igen szép példányokban és szép számban. A terem hátulsó falát ékítő mondatokban a jó bor termésének titka van feltárva. A szembe eső fal jobb felőli részét befűzött gyümölcsök, készített pálinkaneműek, s más házi eledelkészítmények foglalják el, bal felőli részen pedig a bor termőanyaga, a szőlőtől emelkedik föl méltóságteljesen, mosollyal mutogatva karjain függő legifjabb magzatait – idei fűrtjeit. Ennek szomszédságában, a szembe eső bal szögletben lépcsőzetes emelvényen a könnyebb és nehezebb új borok, mint még teljesen meg nem érett gyermekei a szőlőtőlnek, ennek árnyékában és mintegy oltalma alatt talál-

ják legmegilletőbb helyüket. A kiállítás gyöngyei a fajborok, a terem közepén magasra emelkedő piramison tündökölnék.”

A gyűlés hivatalos megnyitását báró Jósika Sámuel, az egyesület másodalelnöke végezte, tudniillik báró Kemény Gábor egyleti elnök, hivatalos elfoglaltsága miatt, Szabó József első alelnök pedig betegsége miatt nem lehetett ez időben Enyeden. Ez alkalommal tizenegy bíráló bizottság (szarvasmarha, juh, sertés, méhészet, háziipar stb.) és hat szemlebizottság alakult, ez utóbbiak feladata lévén kiszállásokat kieszközölni a megye legjelentősebb bortermő központjaiban, s a helyszínen fölmérni és értékelni az elért eredményeket.

Az egyes bíráló bizottságok munkálataival párhuzamban a résztvevők igen értékes előadásokon vettek részt az alábbi témák kapcsán: „A földbirtokok szétdaraboltságának hátrányairól”, „Alsó-Fehér megye állattenyésztési viszonyai, különös tekintettel a szarvasmarhára”, „Minő eszközök és gépek szerepeljenek egy Erdély-részi középbirtokon”.

A továbbiakban, most csupán a szőlészeti bizottságok helyszíni tapasztalatai alapján készült beszámolókból ragadunk ki néhány igen jellegzetes részt. A kinevezett szemlebizottság elsőnek Zeyk József marosgombási birtokát kereste fel, melynek szőlőjéről többek között így számolnak be:

„Itt találkozhatni a bor- és csemege-szőlő legkiválóbb fajaival, melyekből ez utóbbiak százat meghaladó számban ékesítik ez okszerűen berendezett szőlőtelepet a Chasselasok, muskotályok, Madeleinek, Malinger, Malváziak, génuai zamatos, Uva reginae, s több más, kiváló alakú, színű és ízű változányaikban. A borfajok közül: a Leányka, a Cabernet és Cabernet Sauvignon, Merlot, Malbec, Epina, Pinot noir, Burgundi és más fajokkal találkozhatunk, melyek mindannyiából a maga szokott vegyítési módja szerint állítja elő a birtok fáradhatatlan buzgalmű gazdája azon jeles borokat, melyek máris annyira ismeretesek a közfogyasztásban.”

A másik bizottság a Bethlen Kollégium miriszlói 15 kat. hold szőlőtelepét tekintette meg, melyről többek között így vélekedik: „A tiszta ültetések a következő fajokból állnak ugyanis: rajnai rizling, piros tramini, alexandriai muskotály, oportó, kadarka és kövér, melyek külön nagyobb táblákba ültetvék. Van továbbá egy külön, csemegefajtával beültetett tábla is, mely piros és fehér Chasselast (gyöngyszőlőt), kék izabellát, alexandriai muskotályt – mely különösen el van terjedve, s igen bő termést mutat –, ropogós gyöngyszőlőt, korai muskotályokat stb. tartalmaz.”

A miriszlói szemle után a bizottság Csombordra rándult át, hol most már elhunyt báró Kemény Istvánnak, neje által vezetett mintegy 40 kat.

hold területű szőlőjét tekintette meg. Engedjék meg e látogatásról részletesebb leközlést adni:

„Először a kitűnő csemegefajokban gazdag, nagyobb szabású táblát néztük meg – olvassuk a beszámolóban –, melynek főbb ültetvényei: croquant muskotály, alexandriai gyöngyszőlő, quadrat muskotály, piros és fehér muskotály stb. mind külön sorokban ültetve a szőlőterület teglankásabb lejtőjén. Láttunk szép tiszta ültetéseket szabályos sorokban, pl. rajnai reislinget, mintegy 27. kat. holdon, croquant-muskotályt 5 kat. holdon,

traminít 2 kat. holdon, somot 2 kat. holdon, s ugyancsak tiszta ültetésben piros bakatort, oportót, kövér szőlőt, kéknyelűt. Vegyes ültetés csak egy holdon műveltetik, s az is rövid időn ki fog irtatni. Elsorolt fajültetések mind külön táblákban, rigolírozott földben. 3–6 láb sortávolságra, a szőlőtők pedig 3 láb távolságra ültetettek. A karikákat illetőleg 2–3-at, s csakis buja növésűeket észleltünk 4-et, melyeken szép középtermés mutatkozik. Az egész telepen meglátszik tulajdonosának a szőlő iránti érdeklődése, különösen abban, hogy a jó munkásokat ösztöndíjjal jutalmazza, s így azon célt éri el, hogy míg egyfelől a munkások közt a nemes versenyt fejleszti, másrészt a szőlő fejlődését és előrehaladását a jó munkával előmozdítja. Megjegyezni kívánjuk – hangzott a beszámoló –, hogy az egész terület vízvezető utakkal van védve a nagyobb eső rohamos rombolásai ellen, szóval az egész szőlőt a legjobb karban találtuk. Ezen szemlénk után a pincét néztük meg, ahol meglepő tisztaság és rend uralkodik. Megköstöl-

Korabeli plakát

tunk néhány fajtort, s eltekintve attól, hogy a nem régi lefejtés következtében nem volt kellő tükrös, melynek egyik oka fiatalságában rejlik (2–3 évesek), igen kellemes, tiszta jóízűnek, erősnek és zamatosnak találtuk.”

Egy másik bizottság Celnára és Sárdra végzett kiszállást. Előbbi helységben gr. Teleki Sámuel 25 kat. hold szőlőse került megtekintésre, Sárdon pedig ugyancsak Teleki Sámuel 42 kat. hold szőlőjéről hangzottak el igen elismerő szavak a bizottság részéről. Hasonlóan vélekedett a kijelölt bizottság a nagyenyedi vincellérképezdének az Őrhegy oldalán elterülő szőlőséről is.

Igen aktív tevékenységet fejtett ki a már jelzett tizenegy bíráló bizottság is, mely alig győzte osztogatni az arany, ezüst és bronzérmeket a különböző szakosztályokban kiállított értékek tulajdonosainak, akik ugyebár egyben Erdély legjobb, legszorgalmasabb, leghozzáértőbb birtokosai is voltak. Különböztetve e tekintetben azt is meg kell jegyeznünk, hogy az enyedi vándorgyűlés idején az EMGE 185 hivatalosan bejegyzett taggal rendelkezett, akik közül 129-en vettek részt az enyedi rendezvényeken. Foglalkozásukra nézve közöttük elsősorban természetesen birtokosok voltak, de volt erdész, ref. lelkész, járási orvos, gépészmester, közjegyző, tanfelügyelő, esperes, szerkesztő, polgármester, állatorvos, ezredorvos, vasúti mérnök, kereskedő, rendőrtanácsos, tanító, alispán, gyógyszerész, borkezeskedő, főispán, tanár, fegyházigazgató stb.

Mindent egybevetve, a vándorgyűlés igen hasznos, tartalmas összejövetel volt, melynek részvevői az „enyedi napok” felejthetetlen élményeit vitték magukkal Erdély minden helységébe.

Nagyenyed és a Kollégium,

Kolozsvári Egyetemi Nyomda, Philobiblon sorozat, Kolozsvár, 1997.

Az Erdélyi Fiatalok előadása elé

Amynthas

Tíz év óta van Kolozsvárt magyar egyetemi hallgatóság, tíz évvel ezelőtt merték először egy páran, hogy szembeszálljanak a közhangulattal és elmenjenek románul tanulni. Tíz év óta sokat változtak a viszonyok és sokat változtunk mi is. Ma már tudjuk, hogy az itthoni tanulás nem megalkuvás, gyávaság, hanem az erdélyi sors vállalása, kötelesség volt.

egybekötött teát, melyre a tagokat szívesen látja. Az előadás jegyei a jövő héten a Minerva papírkereskedésben kerülnek forgalomba.

Enyedi Újság, 1930. nov. 20.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület vándorgyűlése

1931-ben a város legjelentősebb kulturális eseménye az Erdélyi Múzeum-Egyesület Vándorgyűlése volt. A rangos tudományos seregszemlén három enyedi előadó is szerepelt: Járai István, Szabó T. Attila és Elekes Viktor. A siker érdekében az egész város polgársága megmozdult. A rendezvény szervezője dr. Garda Kálmán volt. Az Enyedi Hírlap részletesen beszámol az eseményről.

Az alábbiakban ezekből a cikkekből közlünk részleteket.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1931. augusztus 28–30-án Nagyenyeden tartandó vándorgyűlésének napirendje:

Résztevők s az elnökség érkezése aug. 28-án, pénteken du. 4 órakor. Fogadás. Elszállásolás.

Aug. 28-án du. 7 órakor díszülés a Bethlen Kollégium dísztermében a következő műsossal:

1. Elnöki megnyitó. Tartja: dr. Boros György, a legrégebb választmányi tag, vándorgyűlési elnök.

2. Üdvözlések a különböző hatóságok és egyesületek részéről.

3. Elnök válasza.

4. Dr. Kristóf György: *Kazinczy Ferenc és erdélyi útja.*

Aug. 28-án este ismerkedési vacsora a Szeidl étteremben.

Aug 29-én szombaton a Bethlen Kollégiumban a következő előadások lesznek (egy-egy előadás kb. 30 percig tart):

Dél előtt 9 órai kezdettel:

1. Török Zoltán, Segesvár: *Adatok a Nagyküküllő megyei neogén geológiához.* (Természettudományi szakosztály előadása.)

2. Horváth József, Marosvásárhely: *Indiáról.* (Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

3. Dr. Markos György, Kolozsvár: *A kiütéses fertőző betegségekről.* (Orvostudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

4. Dr. Szádeczky K. Gyula, Kolozsvár, a természettudományi szakosztály elnöke: *Nagyenyed vidékének geológiai kialakulása és kapcsolata a szerves élettel.* (Természettudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

5. Dr. Balogh Arthur, Kolozsvár, a jog- és társadalomtudományi szakosztály elnöke: *A kisebbségek nemzetközi védelme.* (Jog- és társadalomtudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

6. Dr. Schmidt Béla, Marosvásárhely: *Öregedés és halál.* (Orvostudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

Délután 4 órai kezdettel:

1. Szabó T. Attila, Nagyenyed: *Adalékok a magyar diákéneklés történetéhez.* (Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály szakelőadása.)

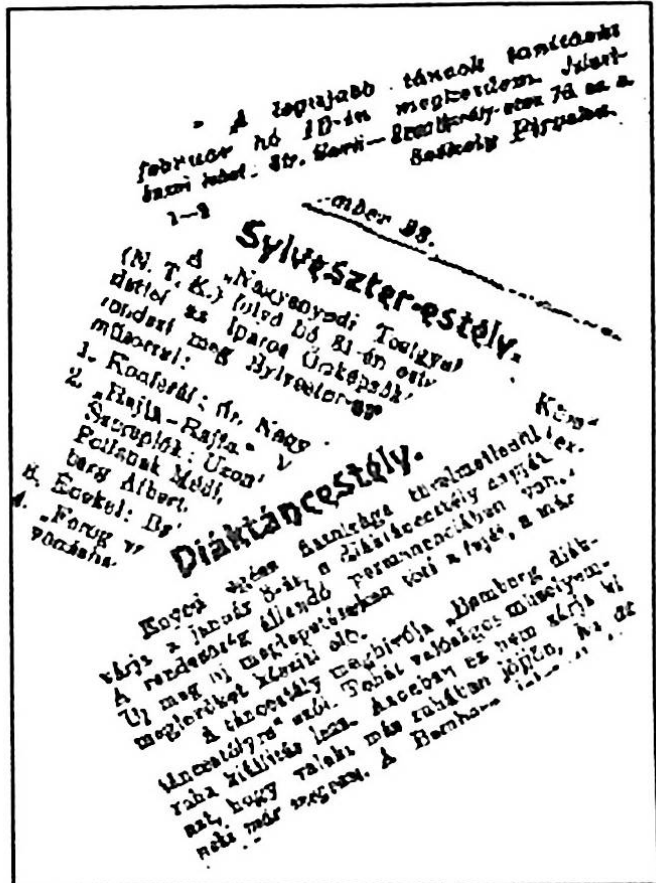
2. Dr. Tulogdi János, Kolozsvár: *A Tordai-hasadék.* (Természettudományi szakosztály szakelőadása.)

3. Dr. Bitay Árpád, Gyulafehérvár: *Nagyenyed 1600 körül.* (Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

4. Dr. Török Imre, Kolozsvár: *A rákról.* (Orvostudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

5. Elekes Viktor, Nagyenyed: *Gáspár Jánosról, az enyedi tanítóképző első igazgatójáról, a magyar népoktatás történetében nevezetes szerepet játszott férfiúról.* (Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

6. Dr. Császár Károly, Kolozsvár: *A helyes magyarság.* (Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

Táncanfolyamok hirdetése, és ahol táncolni lehet

7. Bányai János, Székelykeresztúr: *Székelyföld mint fürdőország.*

Aug. 30-án, vasárnap:

Délelőtt 11 órai kezdettel.

1. Járai István, Nagyenyed: *Kőrösi Csoma Sándor.* (Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

2–3. Dr. Tavaszy Sándor, Kolozsvár: *Mit mond a filozófia ma a mai embernek?* (Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

5. Dr. Tusa Gábor, Kolozsvár: *Bírói védelem sérelmes közigazgatási intézkedések ellen.* (Jog- és társadalomtudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

Délután 4 órai kezdettel:

1. Bányai János, Székelykeresztúr: *Udvarhely vármegye iszapforrásai.* (Természettudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

2. Dr. Bitay Árpád, Gyulafehérvár: *Gróf Batthyány Ignác.* (Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

3. Dr. Szász Ferenc, Kolozsvár: *Szigetek a világegyetemben.* (Természettudományi szakosztály népszerűsítő előadása.)

4. Dr. Sulyok István, Kolozsvár: *A nemzeti kisebbség mint társadalmi életforma.* (Jog- és társadalmi szakosztály népszerűsítő előadása.)

5. Dr. Balogh Ernő, Kolozsvár: *A leghaszontalanabb fém.* (Természettudományi szakosztály népszerűsítő előadása. Vetített képekkel.)

A díszülésre, valamint az összes előadásokra a belépés díjtalan.

Aug. 31-én, hétfőn kirándulás a pilisi sziklatetőre.

Az *Enyedi Hírlap*ban Garda Kálmán beszámolója a vándorgyűlésről:

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület f. hó 28–30-án tartotta vándorgyűlését városunkban. Az elnökséget s a vele érkező előadókat nagy közönség élén Dóczy Ferenc, a Bethlen Kollégium rektora fogadta pénteken délután az állomáson. Az üdvözlő szavakra dr. Boros György válaszolt.

Az állomásról kocsin, autókon történt a bevonulás kinek-kinek kijelölt szállására.

Este 7 órakor a Bethlen Kollégium dísztermében folyt le a díszközgyűlés, melyet mint legrégebb választmányi tag, dr. Boros György unitárius püspök nyitott meg. Beszédében utalt arra, hogy az erdélyi tudományosság, amelyet azelőtt másfél századdal indítottak meg magyar nyelven, részt kér az általános művelődés munkájából és testvéri jobbot nyújt az erdélyi három nemzet másik ketteje tudományos szervezeteinek, hogy egymás mellett haladva dolgozzék a tudás megszerzésén és a tudomány ter-

jesztésén, ez a terrenum lévén az a hely, ahol az emberek egymás javára munkálhatnak.

– Nem tagadjuk – mondotta –, hogy a mai tudományművelésünk apáink nyelvén történik s ahhoz ragaszkodunk törhetetlen hűséggel utolsó lehelletünkig, de mert a tudomány közös emberi kincs, azt az emberiség, minden ember javára akarjuk gyümölcsözővé, hasznossá tenni.

Dr. Aurel Albini polgármester a város nevében elsőnek köszöntötte a vándorgyűlést.

– A tudomány olyan semleges terület – mondotta –, amelyen találkozni kell mindenkinek, bármily nyelven beszél, bármily hiten legyen is valaki. Mert Enyed város a múltban is mindig fáklyavivő volt a haladás szolgálatában, örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy a polgárság nevében üdvözölje az Erdélyi Múzeum-Egyesületet és sikert kívánjon munkájához.

Jancsó Sándor a két magyar egyház és annak szervezetei nevében, Riffelt Martin az ág. evangélikusok, Barabás Miklós az unitárius egyház nevében üdvözölték a közgyűlést. Dr. Ion Baltariu közjegyző a Berthelott francia kör nevében beszélt, kiemelve a tradíció fontosságát az emberi haladás és művelődés szolgálatában, végül dr. Garda Kálmán a Bethlen Kollegium nevében üdvözölte az Erdélyi Múzeum-Egyesületet, amire dr. Boros György válaszolt.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület vándorgyűlése alkalmából augusztus 29-én rendezett műkedvelő előadásért köszönet Császár Gyuláné, Dóczy Ferencné, Fejes Áronné, dr. Müller Jenőné nagyságos asszonyoknak, Ambrus Dezső, dr. Füzy Sándor, Kerekes István, Klein Gyula, Zayzon János uraknak, Ambrus Dezsőné nagyságos asszonynak, Ménesi Erzsike úrleánynak, Borsos Endre, Bugner István, Felméri Sándor, Fenichel Endre, Lázár Dezső, Nagy Károly uraknak.

A nagyenyedi Kaszinó múltjából

Györfi Dénes nyomán

A Kaszinó a polgári társadalomnak olyan intézménye volt, ahol ismerkedni, olvasni, eszmét és véleményt cserélni lehetett. Az ismerkedésekből sokszor üzleti kapcsolatok lettek, a beszélgetések azonos meggyőződésű emberek csoportosulásához vezettek, így a Kaszinó a társadalom szellemi, gazdasági, politikai életének irányító helyévé vált. Magyarországon, nyugat-európai mintára, Széchenyi István kezdeményezte a Kaszinók

kialakítását. Az enyediiek dicséretére válják, hogy itt alakult 1833-ban dr. Váradi Sámuel lelkes szervezőmunkája eredményeképpen az ország harmadik Kaszinója.

Kaszinóelnökök általában a környékbeli mágnás családokból kerültek ki (Zeykek, Kemények, Bánffyak), de kollégiumi tanárok is lehettek kaszinóelnökök, ha megválasztották őket (Mihályi Károly).

A korabeli sajtó így jellemzi a Kaszinó célját: *„Az értelmességet, nemzetiséget, közjó előmozdítására való buzgóságot, mívelt társalkodást és hasznos olvasást kívánja elősegíteni”* (1833. január 14).

Az 1849-es tűzvész és pusztulás a Kaszinót is érinti. 7 év után éled fel Enyed társadalmi élete annyira, hogy újraindíthassa a Kaszinót.

Az új Alapszabályzat kimondja, hogy a Kaszinó „becsületos magaviselőtű mívelt férfiak egyesülete. Célja a józan elmélkedés hasznait s a társalkodás és nemesebb időtöltések kellemeit egy helyen válogatott személyek körében egyesíteni s ezáltal a közértelmesség fejlődését előmozdítani” (1856).

1897-ben újabb alapszabályzat lát napvilágot, ebből megtudhatjuk, hogy 183 helybeli és 28 vidéki tagot tart nyilvántartásban.

1918–1920-ig szünetel a Kaszinó működése.

1926-ban a Bethlen-kastélyba költözik. Az 1929. évi Elnöki jelentésben a következőket olvashatjuk:

„A Nagyenyedi Kaszinó ma is, jóllehet iparosainak és kereskedőinek külön-külön is megvan a saját társaskörük, épp oly fontos társadalmi és kulturális tényező városunkban, a helyi magyar társadalmi egységet képviseli. Havi társasvacsorák rendezésével kedves alkalmat nyújt tagjainak a baráti viszony ápolására. Ismeretterjesztő előadásokkal, neves írók legújabb műveivel felfrissített könyvtárával magyar kultúránk törekvő munkása.” (1929)

1933 tavaszán ünnepli fennállásának 100. évfordulóját. Az ünnepségre az egész város összefogott s már egy jó fél esztendővel előtte megkezdtek az előkészítő szervező munkát. A jubiláris díszközgyűlést a Kollégium dísztermében tartották. Az előadói asztalnál dr. Jeney Elek kaszinóelnök, Fogarasi Albert ny. rektorprofesszor, dr. Asztalos Kálmán igazgató, Balla Béla alelnök, dr. Székely Endre titkár foglaltak helyet. Az elnöki megnyitó után az ünnepi beszédet Fogarasi Albert ny. rektorprofesszor tartotta „részben a lelkekbe írt jegyzőkönyvek, részben a papirosra írtak adatai alapján”. A jubiláló Kaszinót üdvözlötték: dr. Incédi Joksmann Ödön a Magyar Párt, Dóczy Ferenc rektorprofesszor a Bethlen Kollégium, Kováts Pál lelkipásztor a helybeli református egyházközség, Révai Kele-

Boltok a várfal tövében

Vass Albert olajfestménye (Székely László tulajdona)

men a római katolikus egyházközség, özv. Vinczenty Lajosné a Református Nőszövetség, Balla Béla az Iparos Önképzőkör, Csefó Sándor a Református Férfiszövetség részéről.

Vidékről üdvözlések érkeztek a Nagyszebeni Polgári Kaszinó, a Brassói Magyar Polgári Kör, a Székelykeresztúri Magyar Kaszinó részéről és egy magánlevél dr. Konczwald Tibor és neje, Müller Alice aláírásával.

„A nagyenyedi Kaszinó 100 éves fennállásának ünneplése alkalmával mi, az anyaország Tisza menti metropolisába elszármazott erdélyi magyarok a testvéri szeretet megilletődöttségével, kulturális és történelmi elismerés büszke érzelmeivel köszöntjük a 100 éves Elnökségét és annak minden egyes tagját. A nagyenyedi 100 éves Kaszinó az erdélyi magyar társadalomnak kulturális öröksége, világító fáklya, melyet 100 évvel ezelőtt a »legnagyobb magyar« szelleme gyújtott meg. A cél, az eszmék örök lángja mint drága örökség szálljon apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre.

Engedjék meg, hogy hazafias érzésünkkel lélekben és gondolatban mi is bekapcsolódhassunk fennkölt ünneplésükbe és szerény lehetőségünkkel hozzájárulhassunk a kulturális ünnepi előadás sikeréhez.

Hazafias üdvözlettel

Dr. Konczwald Tibor és neje, Müller Alice.”

A díszgyűlést bankett, színelőadás és tánc követte. Az estén Fanfuri Berci és zenekara muzsikált.

A Kaszinóról gyermekszemmel...

Szentimrei Jenő

... Néhai nagyapám, Medgyesi Bálint révén úgy alakult ki gyermeki képzeletem előtt ennek az intézménynek a képe, hogy a Kaszinó valami titokzatos kastély kizárólag a nagyok számára, akik falai között valamely titokzatos szertartásnak hódolnak. Szegény nagyapám, amíg jártányi erővel bírta, minden istenadta nap délutánján vette a kalapját, a botját, zsebre tette a hosszú szivartárcát az elmaradhatatlan virzsiniákkal és elindult a titokzatos szentélybe, a „Kaszinóba”. Elment és csak a vacsoraidő vetette haza ismét. Elejtett szavaiból azt vettem ki, hogy nem is egy, de kétféle szertartás járja abban a szentélyben: a politika és a négyes tarokk. Otthon egyikkel sem ismerkedhettem meg és sokáig azt hittem, hogy ezeket csak a kiválasztott öregek gyakorolhatják, olyan szép, ősz, tiszta öregurak, aminő

nagyapám. Nagyanyám azonban ellentétes véleményt képviselt. Váltig hangoztatta, hogy a politika „mucskos mesterség”, s a tarokk is csak arra jó, hogy elvonja a férfiembert az otthonától. Azóta sikerült egyeztetnem a dolgokat: ártatlan játék volt mindkettő – akkor. Sok, nagy izgalommal, kis kockázattal, krajcáros alapon ...

Az Iparos Önképzőkörrel

Összeállította Hantz Lám Irén

Felhívás Nagyenyed város iparosaihoz és iparos ifjúságához (Közérdek, 1888. július 15.)

Városunkban többször indult meg már mozgalom egy iparos ifjúsági önképző és betegsegélyező egyesület alakítása érdekében, de mindig olyan akadályok merültek fel, melyek ez üdvös törekvést meghíúsították. Egyik akadály az iparos ifjúság közönyében keresendő. Igaz, a céhrendszer megszűnése óta két évtized telt el. Ez a hosszú idő elszoktatta az iparos ifjúságot a rend és a társulás gondolatától... Van városunkban, ha nem csalódom, vagy 150 iparos ifjú minden társulás nélkül magára hagyatva 20 év óta. S ha a céhrendszer megszűnte után mindjárt alakult volna egy ilyen egyesület, mily kiszámíthatatlan hasznára lett volna ez az iparos társadalomnak, Kollégiuma lett volna az iparos ifjúságnak. Az ezzel való nem törődés fő oka lett rossz iparviszonyainknak. Később belátta kormányunk, hogy az iparos műveltsége nagy befolyással van az ipari fejlődésre, tett is e téren egy lépést az iparos tanulók oktatásában, de a második lépést, azt ti., hogy a segédeket társulásra kényszerítette volna, elmulasztotta, pedig az iparos ifjú művelődését csakis társulás segélyével és önképzés útján fejlesztheti tovább.

...Nagy szükség van egymás gyámoltására, kivált betegségben. Egyesületünk elsősorban ezen a téren mutathatná meg üdvös voltát, mert részük távol övéitől, és ha betegségbe esik, nincs aki gondolna rá.

Fel tehát ifjú társaim, egyesüljünk, gyűljünk össze mennél többen e zászló alá, melyen e jelszó díszlik: Egyetértés, Testvériség, Haladás, ne maradjon közülünk el senki, ha mind ott leszünk, a zászló diadalmaskodni fog.

...Felkérjük városunk iparosait is, hogy legyenek segítségünkre, társaink s a haza nevében ne hagyjanak magunkra e nagy munkában, mi ezért háládatlanok nem leszünk.

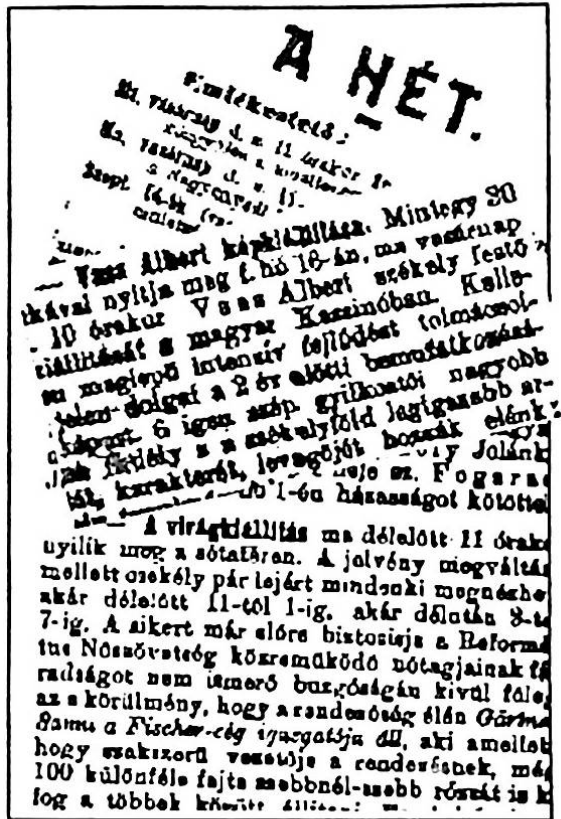
Gergely István iparossegéd

Enyed város iparos ifjai egy létesítendő önképzőkör és betegsegélyző egyesület érdekében e hó 22-én (1888. július) a városháza tanácstermében gyűlést tartottak, melyen a meghívott iparos urak és iparos ifjakon kívül (100-on felül) még pár érdeklődő is megjelenni szíveskedett. Ideiglenes elnökké megválasztott Dunay Albert kalaposmester, aki helyét elfoglalva felkérte Gergelyi Istvánt a mai közgyűlés céljainak ecsetelésére.

Gergelyi István üdvözli a jelenlevőket, örömét fejezi ki afellett, hogy oly szép számmal gyűltek össze. Óhaja röviden az, hogy Nagyenyeden az ifjúságnak egy önképzőköre és betegsegélyző egyesülete létesüljön. A gyűlés határozatilag kimondja, hogy kívánja és előmunkálja az egyesület létrehozását s azt már ez alkalommal megalakultnak tekinti.

Szervező bizottság: Dunay Albert kalapos, Ungár Sámuel lakatos, Jakab Károly szabó, Dunai György cipész, Szabó Mihály csizmadia, Wohlfart József, Tőkés Imre mészáros, Sándor Károly szűcs, Mátyás Lajos kerekes, Csiszér Mihály kovács, Üveges András fazakas, Szabadi József szabó, Pitlich Gusztáv cipész, Derzsi Lajos szabó mester urak, Willersdorff Antal, Puskás József, Balázs János, Lukács Károly, Vitályos József, Lázár József, Gergelyi István, Hajdú András, Babos István, Rákosi Károly, Lukács Ferencz és Radoszavlyevics Boldizsár. A szervező bizottság az egyesület megalakulásának előmunkálatával megbíztatik, működésének eredményéről egy közelebbi közgyűlés alaklmával lévén köteles beszámolni.

– A nagyenyedi iparos ifjúsági önképző és betegsegélyző egyesület október 7-én tartotta egylethelyisége megnyitását a Nagyporond utcában, mely helyiséget Dunay Albert úr egy fél évre minden díj nélkül bocsátott az egyesület rendelkezésére, mely nemes tettevel az egyesület köszönetét méltán

Kiállítások, műsorok, esküvők hírei

kiérdemelte. Az egyleti helyiség három csinos szobából áll, mely ezután az egyesület tagjainak rendelkezésére bármikor nyitva van s némileg már be is van bútorozva, amit azon nemes szívű adakozó ügybarátoknak s egyesületünk tagjainak köszönhetünk, kik néhány székkal, asztallal, képekkel stb. ajándékozták meg, vagy ezután tenni ígérték; fogadják e helyen addig is köszönetünket, mígnem egy alkalommal név szerint nyugtázni fogjuk. A jelzett napon tartott választmányi gyűlés intézkedett az egyesület berendezéséről s némi szükségek beszerzéséről, s egy „utasfogadó” létesítését is tervbe vette, a könyvtár gyűjtésére pedig egy bizottságot küldött ki s némi összeget is megszavazott könyvek vásárlására; elhatározta továbbá a rendes és pártoló társasági díjak beszedését s gondoskodott egyesületi gondnokról, ki az egyesület helyiségét rendben tartja. S végül egy táncestély rendezését is elhatározták. Az egyesület tagjainak jelenleg 4 lap áll rendelkezésére.

A nagyenyedi iparos önképző- és segélyezőegyesületnek név szerint adakoztak: Jakab Károly 5 kötet könyv, Macskási Vilma k. a. 2 kötet, Dunay Albert 4 kötet, Egresy István 2 naptár, Willersdorfer Antal 2 db jegyzőkönyv, Weisz József egy fogas, Ungár Sámuel egy asztal, Lázár József egy üvegkancsó és két pohár, Feiler Ede dominó, Bauer Antal egy petróleumos kanna és egy persely, Dunai Margit k. a. két függöny, Szabady József egy könyves szekrény, Bíró Lajos négy tömött madár, Albrechtovics Mari k. a. játékszer. Szíves adományaikért fogadják az egyesület nevében legforróbb köszönetünket. S ezúttal vagyunk bátrak felkérni azon nemes szívű adakozókat, kik létesítendő egyesületi könyvtárunk javára könyveket ígértek, vagy adni óhajtanak, hogy ebbeli adományukat legyenek szívesek egyesületi helységünkbe küldeni (Nagyporond utca), vagy Dunai György úrhoz.

Lázár Károly elnök

* * *

Az első világháború és a román hatalom egy időre lehetetlenné tette az Iparos Önképzőkör működését. Újraindulására a háború befejezése után hat évre, 1924-ben került sor. 1924. január 20-án az *Enyedi Újságban* a következő hír olvasható:

„Az Iparos Önképzőkör a háború által megszakított tevékenységét, az iparosság szellemi művelését megkezdte.

Az elnökség tartalmas előadássorozatot állított össze 10–12 előadásra kedden és csütörtökön este 8 órai kezdettel, úgymint: Járai István gim. ig. egy süketnéma és vak lány történetéről; dr. Harmath János az ipari szervezetkezésről, dr. Füzy Sándor a mostani adókról, Jékely Lajos az irodalom köréből, Juhász Albert a családról, dr. Szabó András a munkabiztosítások-

ról, dr. Fülöp Ferenc az egészségről, Folyovich Miklós az iparművészetről, Kovács Pál az ország földrajzáról, Benkő Gyula a chemia köréből, Szigei Béla a pénzügyről, Halmágyi Antal a szövetkezésről fognak egy-egy előadást tartani...”

* * *

A szorgalmas szervezőmunkának meg lett az eredménye. Az Önképzőkör gyarapodik. A század elején a város központjában (Magyar utca 35) megveszik br. Bánffy ingatlanát, tatarozzák és kulturális rendezvények megtartására alkalmas székházzá alakítják. Fennállásuk ötvenedik évfordulóját 1938 nyarán ünnepeik. A rendezvényen az egész város polgársága részt vesz, ezt bizonyítja a köszöntők sora, úgymint:

A jubileumra készült márványtáblát Elekes Viktor, a Kollégium igazgatórektora leplezi le.

A város nevében dr. Georgescu polgármester szól.

Az egyházak nevében Kovács Pál, Huszár Jusztin, Riffelt Márton kívántak szerencsét.

A további köszöntők: Csefő Sándor igazgató – Bethlen Gábor Kollégium, özv. Vinczenty Lajosné – Református Nőszövetség, dr. Müller Jenő – Magyar Kaszinó, dr. Inczedy Ödön – Magyar Dalos-szövetség, Králik Vilmos – Hitelszövetkezet, Paulini Róbert – Vendéglős Társulat, Farkas Manó – Szabótársulat, Szotyori Jenő – Csizmadiatársulat, Túróczy László – Iparos Dalárda, Mészáros Gyula – Szűcs Ipartársulat.

Utóirat

Az Iparos Önképzőkör vagyonát 1948-ban államosítják, működését beszüntetik, székháza *Varga Katalin* kultúrházzá avanszál. A város magyar iparosrétege szervezet nélkül maradt. A hetvenes években a Varga Katalin megnevezés a kultúrház homlokzatáról lekopik és csak „Casă de Cultură” marad. 1994-ben Liviu Rebreanu nevet kap – mivel 1920-ban Rebreanu nővérei és édesanyja Enyedre költöznek. Nővére Ion Hulea tanár, iskolaigazgató felesége.

Az új intézmény munkatársainak nem sok tudomása van a hajdani Iparos Önképzőkör munkájáról. Természetesnek veszik, hogy a hajdani enyedi magyar iparos társadalom gyűjtő- és értékgyarapító munkájának gyümölcseit most ők aratják le.

Enyed 1937-es kulturális képe

Enyedi Hírlap nyomán

Január

Református Nőszövetség vallásos estélye
Jódy Károly színtársulata megkezdi előadásait
Magyar Bál a Kaszinó rendezésében
CE* vallásos szövetség szeretetvendégsége

Február

Iparos Önképzőkör húshagyókeddi mulatsága
Református Nőszövetség vallásos estélye

Március

Katolikus Női Misszió közművelődési estje
Református Nőszövetség Erkel-estje
Református Nőszövetség vallásos estje
Református Leányszövetség vallásos estje

Április

Vita Zsigmond kollégiumi képezdei rendes tanár műsorral egybekötött székfoglalója

Május

Református Férfiszövetség evangéliumi hete
Pogány Albert kollégiumi főgimnáziumi rendes tanár ifjúsági ének-bemutatóval kapcsolatos tanári székfoglalója
Református Nőszövetség Anyák napja
Nagy templomi ünnepély a katolikus templomban

Június

Zizi gyermekoperett előadása

Július

A református és katolikus iskolák napja

* CE – Krisztusért és Egyházért református egyházi megújulási mozgalom.

Augusztus

Iparos Önképzőkör dalárdáinak díjavató ünnepe

Szeptember

Diáktalálkozó a Kollégiumban

Iparos Dalárda műsoros szüreti mulatsága

Október

Református Nőszövetség termény- és gyümölcskiállítása

Jódy Károly színtársulat előadásai

November

Református Nőszövetség vallásos estje

Teológus est

December

Iparos Önképzőkör ismerettejesztő előadásai

Református Nőszövetség vallásos estje

Iparos Önképzőkör műkedvelő színelőadása

Nagyenyedi Testgyakorló Kör műsoros szilveszteri estje

A színházi iroda hírei

1924. Sümegi színtársulatának ajánlata (október 6 – november 6.):

Heltai Jenő: *A Tündérlaki lányok* (színmű)

Fall, Leo: *Sztambul rózsája* (operett)

Vincze – Harsányi: *Limonádé ezredes* (operett)

Fényes Samu: *Csöppség* (vígjáték)

Strausz Oszkár: *Varázskeringő* (operett)

Fall, Leo: *Pompadour* (operett)

*** *Búzavirág* (vígjáték)

*** *Hattyúlovag* (táncos operett)

1930. november 23. – a Ferenczy Gyula társulata

A színházi iroda a szezon befelyezéséül az utolsó hétre elsőrangú műsort állított össze.

Hétfő: *Huszárfogás* (a szezon legmulattatóbb operettújdonása)
Kedd: *Dankó Pista nótafája*
Szerda: *A csúnya lány* (operett)
Csütörtök: Szentimrei Jenő vígjátéka: *Siratóban és Hárman* című darabja
Péntek: Henri Duvernois: *A csókok koldusa* (dráma)
Szombat: Sándor Jenőnek, Enyed szülöttjének *Halványsárga rózsa* operettújdonása

1938. november – Jódy Károly társulatának meghirdetett előadásai:

Sonja (operett)
Rossz asszony (Bokay János színmű)
Kéknefelejts (operett)
Júlia (operett)
Itt a szerelem (Sándor Jenő zenés vígjátéka)
Jézusfaragó ember (Nyirő József színjátéka)
Mezei pacsirta (Sándor Jenő operett)
Macskazene (operett)
Gólyaszanatatorium (vígjáték)

Dr. Sándor Jenő emlékezete

Hantz Lám Irén

1930 novemberére Ferenczy Gyula színtársulata meghirdeti Sándor Jenőnek, „Enyed szülöttjének” *Halványsárga rózsa* operettújdonását, majd 1938 novemberében Jódy Károly társulata vendégszerepel Enyeden Sándor Jenő *Itt a szerelem* c. zenés vígjátékával.

Ki volt Sándor Jenő és vajon tényleg Enyed szülöttje?

A századelő egyik legtermékenyebb és legsikeresebb műdalszerzője, sajnos, nem született Enyeden, de a Bethlen Gábor Kollégium neveltje volt.

Sándor Jenő Székelykeresztúron született 1891. június 30-án ősnemes székely családból. Az elemi és a gimnáziumot a Bethlen Gábor Kollégiumban végezte, itt is érettségizett. Tanulmányait Kolozsváron, a Ferenc József Tudományegyetemen folytatta mint joghallgató. 1931-ben avatták doktorrá. Kisgyermekkorától kezdve rajongott a zenéért. Iskolás

évei alatt legjobb barátja Enyed híres prímásának fia, Fanfuri Berci volt. Naponta eljárt hozzájuk és hallgatta, hogy próbál a banda zenekara. Kitűnő hallásának, hangszerelési készségének, akkordizálási képességének köszönhetően már 15 éves korában betanítója lett egy általa szervezett és vezetett diákzenekarnak. Zenekarszervezés, zenekarban való muzsikálással egész életét végigkísérő nemes szenvedély volt.

Egyetemi tanulmányainak befejezése után, 1914-ben Nagyenyedre helyezik közigazgatási gyakornoknak, majd a gyulafehérvári városházán rendőrkapitányi tisztségben dolgozik 1919-ig. A román hatalomátvételkor állásából elbocsátják és az országból kiutasítják. 1919-től Budapesten él, a rendőrség keretén belül dolgozik, mint belügyminisztériumi tanácsos.

1945-től a magyarországi kommunista hatalom „osztályidegennek” bélyegzi és eltiltja a nyilvános szerepléstől. Ezzel a dátummal ér véget a jogászkarriere is.

De Sándor Jenő nem tudott élni muzsika nélkül és a fogság és kitelepítés évei után Pestre visszakerülve, „kitűnő kis bandát” hozott össze, akik csak a maguk kedvtelésére, lakásokban összejőve, muzsikáltak.

A halál 1976. december 30-án éri.

Nagyon termékeny zeneszerző volt, dalai közismert slágerekké váltak. Szenes Andor, Keller Dezső, Rejtő Jenő voltak a leggyakoribb szövegírói. Operettjeiben olyan primadonnák léptek fel, mint Honthy Hanna, Röck Marika és olyan színészek, mint Latabár Kálmán, Kabos László, Verebély Iván.

A Ferenczy Gyula társulata által beharangozott operettújdonságnak, a *Halványsárga rózsának* a szöveg- és versírója Szenes Andor volt. Sándor Jenő dalai nélkül nem képzelhetjük el az elmúlt század derekán rendezett enyedi multságokat, bálakat.

Kiállítások

1930. szeptember 7-én a Református Nőszövetség az elemi iskolák javára virágkiállítást rendezett. A kiállítás megrendezése Z. Knöpffler Gyula Bethlen kollégiumi rajztanár, Gärtner Samu a Ficher és Társai cég főkertésze és más szakemberek tervei szerint és vezetése mellett történt. A Nőszövetség részéről U. Kovács Józsefné a legnagyobb önfeláldozással dolgozott. Kovács Józsefné és Kovács Endréné aszparáguszai sok bámulót vonzottak. Gärtner Samu és fia Rudolf a virágok elrendezésében művészi

érzékről tettek tanúbizonyságot, Tellár István és József odaadó munkájukkal járultak hozzá a virágkiállítás sikeréhez. (*Enyedi Újság*)

1930. szeptember 14.

Az Erdélyi Méhészeti Egyesület kolozsvári országos háziipari és népművészeti kiállításon városunkból részt vett Dóczyiné Berde Amál, aki a Maros menti művészeti tárgyakból összeállított kollekciójával aranyérmert nyert. A kollekció anyagához hozzájárultak: Nagyenyedről a Bethlen Kollégium különféle népművészeti tárgyakkal, Dr. Jeney Elekné kancsókkal, Gombásról Takács Zsigmondné szőttessel és Köble István faragott kezekkel, Felenyedről özv. Tamás Györgyné kancsókkal, Takács István és Székely Márton vőfélybotokkal. (*Enyedi Újság*)

Képművészeti kiállítás a Kaszinóban

1930. szeptember 28.

Ma, vasárnap a Magyar Kaszinóban két fiatal festő mutatja be alkotásait. Nem elismert művészek még, nem is igénylik maguknak ezt a megkülönböztetést, csak szorgalmuk és lelkesedésük megbecsülését remélik Incze János és Székely Mihály, a Kollégium tanítóképző intézetének tanulói. (*Enyedi Újság*)

Vass Albert képművészeti kiállítás

1930. november 16.

Mintegy 30 munkával nyitja meg vasárnap délelőtt 10 órakor Vass Albert székely festő képművészeti kiállítását a Magyar Kaszinóban. Nyitva naponta 10–13-ig és 15–17-ig. Megtekintése díjtalan. Vass Albertet ismeri már az enyedi közönség. A nagy makkfalvi székely állatszobrász, Vass Áron unokaöccse. Legutóbb Székelyudvarhelyen, Segesvárt, Aradon ért el képeivel nagy sikert. (*Enyedi Újság*)

1940 februárjában

A Római Katolikus Misszió asztalterítési versenye és ételkiállítása. A győztesek Szeidl Jánosné és Vassné Székely Piros. (*Enyedi Hírlap*)

Tanfolyamok

1930. február

Legújabb táncok tanítását február hó 10-én megkezdem. Jelentkezni lehet str. Unirii (Szentkirály) utca 78. sz. alatt

Székely Piros

1930. július 6.

Folyovichné Lázár Györgyi nyári iparművészeti tanfolyamára jelentkezni lehet hétköznapokon de. 11 és 12 óra között, lakásán, Zeyk ház.

1938 nyara

Háztartási tanfolyam városunkban

Az Erdélyi Gazdasági Egyesület dr. Müller Jenőné kérte meg a szervezésre.

Az oktatás témakörei:

sütés, főzés, mosás, vasalás,
női fehérnemű szabás-varrás,
háztartástan,
tejgazdaságtan,
sertéshizlalás,
neveléstan,
kertészet,
baromfitenyésztés,
egészségtan,
csecsemő- és gyermekvédelem,
gyakorlati sütés-főzés.

A tanfolyam tartama 6 hét, 36 tanítási nap.

A tanítás ingyenes, csak étkezési díjat kell fizetni.

Botz Ida, Domokos Jolán oktatók

1939. augusztus 14.

Dr. Szász Pál megnyitotta a Romániai Magyar Felekezeti Tanítók első gazdasági tanfolyamát. A cél, hogy a faluvezetők a nép életkérdéseinek megoldásában gazdasági téren segítő kezet adjanak.

1940 májusában az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület szövőtanfolyamot indít a háziipar fellendítésére. A tanfolyam május 28-án kezdődik a Katolikus Misszó helyiségeiben. Jelentkezni dr. Müller Jenőnéél lehet. Tanárok: Folyovich Endre gazdasági egyesületi felügyelő, Major Zsuzsika tanárnő és Bogyi Jánosné Zaboláról.

A tánciskoláról mesél...

Horváth Zoltánné Elekes Ida

A mi időnkben a huszas, harmincas években az enyedi fiatalság tánciskolában tanult táncolni és a Kollégium konviktusában rendezett bálokon szórakozott.

A tánchoz minden esetben élő zene kapcsolódott, hiszen abban az időben még a ma oly elterjedt „gépi zene” ismeretlen fogalom volt.

Generációk egész sora tanult táncolni Vass Albertné Székely Pirosától, Szentkirály utcai lakásukon. Piros Budapesten szerzett tánctanári képzést, édesapja Enyed jónevű állatorvosa, édesanyja, Berta néni remekül zongorázó igen művelt nő volt. Egy-egy csoport 3–4 hetes oktatásban részesült, az órákat hetente háromszor du. 4–7-ig tartották.

Berta néni zongorajátékára Piros az öccsével bemutatta a táncfigurákat, a lépésrendet, amit aztán a csoport elpróbált. Az oktatás nyilvános helyen volt, az órákra a szülők is eljöhettek, szemmel tarthatták a fiatalokat.

Megtanultuk az akkor divatos táncokat, a keringőt, az angolvalcert, foxtrottot, wand-steppet, csárdást és a menüett lépéseit is.

Még most is fülemben cseng Piros utasítása: egy, kettő, hegyező (ez egy kis előre és hátra lépést jelentett), vissza kettő, hegyező. Egy-egy tanfolyamot népes közönség előtt megtartott vizsgaelőadás zárt, amire a tanítványok ünnepi öltözetben jelentek meg. Volt olyan is, aki a társaság kedvéért kétszer is kijárt egy ilyen tanfolyamot.

A Székely Pirosnál tanult fiatalok már nem csetlettek-botlottak a Kollégium báljain és a társaságban, hanem igazi „gentleman”, illetőleg „úrikisasszony” módjára tudtak viselkedni.

Sportélet Enyeden

Így kezdődött...

Szentimrei Jenő

...Mire beállott az iskola, már városszerte beszéltek, hogy a két „kolontos” tanár valami labdázó társaságot toborzott az úri fiataliságból, és a sétatéren hálóval körülvett, döngölt agyag labdaverő pályát csináltattak fegyházbeli rabokkal Uhor Jenő sétatéri kertész irányítása mellett. Úgy labdáztak alkonytájt s hajnali időkben velük ott a lányok, minden szülői felügyelet nélkül. Ebből közvetlenül a mi családunkra az a szégyen származott, hogy a szakállas lepkefogó tanár – ki tudja milyen révén? – a Szaniszló lányok unokatestvérének vallotta magát. A Szaniszló lányok akkor már nemcsak nyaraltak nálunk, hanem enyedi lakosok voltak s már mindketten saját teniszütővel rendelkeztek. Ők voltak az elsők, akik a lepkefogó és a velocipédes tanár társaságában, négyesben, bemutatták a játékot a helyi intelligenciának.

Azon a nyáron, úgy augusztus vége felé kísértáltunk nagyanyámmal kettesben az Őrhegyre. Megnéztük, érnek-e már a korai szőlőfajták. Szedtünk egy jókora leveles kosárral és haza a legrövidebb úton, a sétatéren át igyekeztünk. A nyári „fedett tánchelység” mögül harsány kiáltások, csengő női kacagások hallatszottak. „Hogy vihognak azok a szégyen nélkül valók” – vert gyökeret nagymami lába a selyem „bürner” cipőkben. De én csak rángattam: „Nézzük meg. Nézzük meg igazán. Én még sohasem láttam teniszezőket.” A látvány ami elénk tárult a sétatéri kioszk sarkánál minden megbotránkozásra érdemes volt. A két tanár – elmondani is rettenetes! Ingujjra vetközve hevert a pálya felé lejtő gyepes oldalon. A két Szaniszló lány egyfelől, Katinka, a régi polgármester lánya és az angyali fehér arcú Rózsika, a közjegyzőék lánya másfelől, pofozták a hálón át a labdát. Bokán felüli, szárközépig érő ruhában, csóré karokkal. Az uszályos, fűzős női ruhák korában! „Tiszta Szodoma és Gomora!” – mormolta fogai közt csipkefejkötős nagyanyám. Na látod, lelkem, hova feslik a világ! Még jó, hogy a férfiak lábravalóra nem vetkeznek, s a fehérnépek derékban fel nem tűzik a pendelyt, mint a sulykoló parasztasszonyok. Adott volna nekem az én lelkem anyám, ha ilyen öltözetben mgindulok az utcán!

Városok, emberek. 1973. Kriterion

...és ez lett belőle

Az 1914-ben alakult Nagyenyedi Testgyakorló Kör (NTK) 1938-ban működő szakosztályai:

1. Labdarúgó
2. Tornász
3. Fúvószenekar, 15 taggal
4. Teke szakosztály
5. Vízipoló
6. Tenisz
7. Fotó szakosztály, vezeti ifj. Marx József

1935-ben díszes ünnepséggel emlékeztek az enyedik a Testgyakorló Kör fennállásának 25. évfordulójára.

Sporthírek

1931. augusztus 9-én vasárnap de. 11 órakor megnyílik a strandfürdő!

Előzmények a sajtóból:

... A mi leépített kisvárosunk nagyon is rá van utalva arra, hogy vezetői keressenek és találjanak újabb és újabb megélhetési lehetőségeket a polgárok számára. És vajon kár vagy haszon lesz-e abból, ha e fürdő révén emelkedni fog városunkban az idegenforgalom? Hiszen egész Erdélyben nincs egyetlen olyan uszoda, amelyben sportszempontról kifogástalanul lehessen lebonyolítani egy nagyobb szabású úszó- vagy vízipolóversenyt. Íme most már lesz. Itt éppen a „világ közepén”, olyan helyen, hol ezelőtt csak dudva és gaz termett ... *(Szűcs Elemér)*

1931. augusztus

Folyó hó 23-án vasárnap de. 10 órai kezdettel a strandfürdőben úszóversenyt rendezünk vízipoló-mérkőzéssel összekötve.

Nevezéseket a verseny megkezdéséig Fenichel Endréhez lehet adni. Versenyszámok: férfi senior 100 és 200 m gyors, 100, 200, 400 m mell, 100 m hát, 3x66 m gyors staféta, 3x66 m vegyes staféta. Női senior 100 és 200 m mell és 100 m gyorsúszás, junior és gyermekverseny lányoknak és

fiúknak, amely a jelentkezők számától függ. Műugrás, bűvárúzás, vízpoló, az NTK A és B csapata között.

A vízpoló bemutatása külön érdekessége lesz a napnak, mivel városunk közönségének nagy része előtt ez a sport teljesen ismeretlen. Játékosaink szorgalmasan és lelkiismeretesen treníroznak.

Az új strand megnyitásával egy időben emlékezett meg Tomai Pál a sajtó hasábjain a régi uszoda megnyitásának ötvenedik évfordulójáról. Az 1850-es évektől volt már uszodája Enyednek a Kollégium diáksága részére a Balla-kertben Felenyeden. Ennek megszűnése után 20 évig nem létesítettek uszodát. Kovács Gyula polgármester, Zeyk Dániel főispán kezdeményezésére, Póka Kálmán műszaki tanácsos tervei szerint készült el az uszoda a mai Fürdő utcában, és nyitott 1882. június 20-án.

Sándor Ilona, az egykori enyedi teniszjátékos

Sándor Ilona, az egykori enyedi teniszjátékos

Turistaélet

Az Enyedi Újság Z., egy vén turista tollából 1930. július–október közötti számaiban cikksorozatot közöl „Régi kirándulások” címen.

Az írások felidézik a húsvéti és pünkösd majálisok képét, amelyeken a Kollégium diáksága együtt szórakozott a város lakóival, valamint

azokat a kirándulásokat, amiket Csató János, a vármegye volt alispánja, hírneves botanikus, már mint az Erdélyi Kárpát Egyesület Alsó-Fehér megyei fiókosztályának elnöke rendezett.

A cikksorozat szerzője említést tesz azokról a kirándulásokról is, amelyeket Áprily (Jékely) Lajos enyedi tanárévei alatt a Kollégium diák-sága részére szervezett.

... A közönség széles rétegei és a tanulóifjúság húsvét és pünkösdi másnapján rendszeren kirándultak. Húsvétkor a farkaspataki gyümölcsösök Békamál néven ismert, a várostól alig másfél kilométer távol fekvő részre ... Ott jó bor, borvíz, sör volt kapható. Pálinkát nem mértek. Cigányzene mellett folyt a tánc és mulatozás. Ezeknek a kirándulásoknak érdekessége volt a kakaslövés. A mulatozóktól kissé távolabb, mint a hely azt ma is mutatja, a serétfogó töltés elé állították, illetve kötötték ki a célul szolgáló kaskat, illetőleg kakasokat, egy délután 4–6 darabot, amelyekre a város nimródjai megfelelő távolságból lőttek mindaddig, amíg az állat kimúlt. A lövésekre, illetőleg a találatokra fogadások is történtek.

Ma már ez a kirándulás nincs meg. Elmúlásának okát nem tudom.

...

A pünkösdi majálisok színhelye a város Holtmaros nevű erdejének a Maros folyó melletti tisztása volt. Távolsága a várostól mintegy 2 km. Itt is bort, savanyúvizet, sört, pogácsát, jó fehér kenyeret, és ropogós disznósültet árultak. A kirándulók sem mentek üres kezekkel.

A gyerekek öröme abban csúcspontot ért el, hogy itt vásárolhattak a szomszédos marosgombási fiúktól csóka-, varjú-, bagoly- és sok más madárfiókát. Bizony ez temérdek madárfészek elpusztításával járt és homlok-egyes ellenkezett a madarak és fák napja megtartása iránti későbbi intézkedésekkel.

A kirándulások erre a helyre az 1870-es évek végén befejezett hártárgosítás folytán szűntek meg. Ehelyett a Holtmaros más részét tették alkalmassá majálisok megrendezésére. Ezt a kialakított helyet 1882-ben egy vasárnapon egy orkánszerű vihar és eső teljesen elpusztította.

A Holtmaros vidéke mindezek ellenére kedvelt kirándulóhely maradt, ahol a tanulóifjúság évenként majálist rendezett. Az egyes osztályok az osztályfőnök vezetése mellett vonultak ki és költöttek el a szabadban cipő, sajt, szalonna, túró és gyümölcsből álló egyszerű ebédjüket. Ezeknek a majálisoknak a „medve” volt az érdekessége. Ez tulajdonképpen zöld gallyakba öltöztetett izmosabb tanuló volt, akit egy másik mint táncoltató vezetett és gyűjtötte számára a közönség pénzadományát.

...

Csató János, vármegyénk volt alispánja, hírneves botanikus és ornitológus szintén nagy barátja volt a kirándulásoknak. Ezeknek nagy részét gyűjteményeinek gyarapítására végezte. Nevezetesebb kirándulóhelyei voltak a Székelykő, Pilis, Csáklyakő, a ponori Mluha nevű tengerszem és tőzegtelep, Intregáld.

Az intregáldi gyopármezők felfedezése és ismertetése az ő nevéhez fűződik. Az Erdélyi Kárpát Egyesület megalakulása után (1891) Csató elnöklete alatt mint fiókosztály az Alsó-Fehér megyei egyesület is megalakult és társaskirándulásokat rendezett. Ilyen kirándulások voltak a Pilisre, Remetei-sziklaszoroshoz, Intregáldra, a fenesi Kecsekőhöz. A kirándulásokon nők is nagy számmal vettek részt. A sikert minden esetben az alispán-elnök széles körű előintézkedései biztosították, nemkülönben dr. Varró László titkár ügybuzgó közreműködése, amint azt az „Erdély” turistalap 1898. évi 8–9. egyesített számából olvashatjuk.

...

A cikksorozatot a szerző azzal a hírrel zárja, hogy a Kollégium tanulmányi fősége az Enyedről eltávozott Jékely tanár úr helyébe Benkő Gyula természetrajz-tanár személyében nyert más túsívezetőt.

Álljanak itt az Enyedről távozott Jékely tanár úr versei volt túratársaihoz, az enyedi diákokhoz.

Veletek vándorolgotok

Tavaszi Sándornak

Áprily Lajos

Mentek. Üzen az óriás
az izmos hegyvidék.
Közöttem és közöttetek
riasztó messziség.

S mégis, ha kék vasárnapot
derít az égburok,
hangos turista-csapatok,
veletek indulok.

Suhogó lábamról a föld
megismer. Erre jársz?
Veletek kóborolgotok,
mint titkos útitárs.

Veletek vándorolgotok
kökörcsin réteken.
Éneketekbe belezúg
szabadság énekem.

Veletek esztenák körül
fenyőágyat vetek,
tüzet vigyázok s csillagot
veletek, veletek.

Pihelve is botot szorít
két nyugtalan kezem.
már menni, menni kellene,
utakra éhezem.

Hajnali széllel riadó
erdei csapatok,
van-e még új cél, új tető?
Én meg nem lankadok.

Titeket csorgó csillapít,
én mindég szomjazom.
Csak inni, inni – nem tudom
lesz-e még tavaszom.

Maholnap zúzmarás az út,
Virág sincs, vén vagyok.
S veletek, mindig veletek
csak vándorolgotok.

Enyedi diákok

Áprily Lajos

Aludtak a lányok,
ébredtek a kertek,
hajnali szél lengedezett,
mikor útrakeltek.

Korán útrakeltek,
arany napot leltek,
fény zsongott a szívükben is,
attól énekeltek.

Hat napjuk a gondé,
hetedik: vasárnap,
akkor dallal nekivágtak
a szabad határnak.

Az Áprily-ház

Holányi Júlianna rajza

Erdők elrejtették,
völgyek befogadták,
érces fiatal dalukat
érchegyek zúgatták.

Szárnya volt a hangnak,
ahogy szállt mögöttem,
szárnya volt a kedvemnek is,
bennük gyönyörködtem.

Sokan elmaradtak,
sokan búcsút vettek,
de helyükre régi dallal
mindig újak jöttek.

Virágszedni jártak
csuda pázsitokra,
illatozott a kezükben
a vadnárcisz csokra ...

Hívó hegyek útját
most egyedül járom.
Elmaradtak a fiaim,
kicsi lányom, párom.

Néma völgy előttem
s nagy, komor hegy-élek.
S ahogy megyek, hátam mögött
megzúdul az ének.

Ezerhangú kórus
nyomomon jön lassan,
aztán felszáll s tovább szól a
sugaras magasban.

Zengetik a sziklák,
zsongatják a rétek,
Régi, kedves, hű csapat,
tudom, ti kísértetek.

Kísértetek a zúgó
világ-zivatarban,
lélektelen vad időkben
lélek van a dalban.

Halljátok-e hangom,
mikor elkiáltom: -
Daloljatok csak, sok ezer
enyedi diákom!

Szentgyörgypusztá, 1942–43

Enyed környéki szőlőkről és az enyedi borról

Horváth Zoltán

Enyedről és a Kollégiumról nem lehet úgy írni, hogy ne tegyünk említést szőlőről, borairól és pincéiről.

A szőlőről, mert már Bethlen Gábor szőlőművelésre alkalmas déli fekvésű napos hegyoldalak tulajdonosává tette a Kollégiumot.

A borról, amelyet az itt termesztett nemes szőlőfajtákból gondos és hozzáértő munkával nyernek Enyed lakói.

A pincékről, amelyek ott húzódnak meg a Kollégium és majd minden nagyobb jól megépített enyedi ház aljában. Homályuk cserefa hordók sokaságát őrzi. Ezekben érik a bor, hogy aztán tanár vagy diák, vendég vagy kereskedő asztalára kerülve finom illatával, aranyos színével a napban fürdő Enyed környéki dombok szépségét hozza asztalunkra egy pohárban.

A kelet–nyugat irányban húzódó Erdélyi-Érchegység az Enyed környéki dombokat megvédi az északi hidegebb légáramlatoktól, a hegyoldalak déli kitettsége kitűnő lehetőséget biztosít a meleg igényű szőlő termesztéséhez. Történelmileg bizonyított tény, hogy ezen a vidéken, amit szokás még Erdély-Hegyaljának is nevezni, ősidők óta foglalkoznak szőlőtermesztéssel.

Erdély virágzó szőlőművelését a XIX. században Amerikából Európába hurcolt tetű, a filoxéra tönkretette. Ez az élősködő az európai szőlőfajták puha kérgét átfúrta és a talaj szintjén a szőlőtőkét elpusztította. A filoxérával való harcot először a francia, majd a Rajna menti német szőlősgazdák vették fel, és pedig oly módon, hogy a filoxérának ellenálló amerikai szőlővesszőbe oltották az európai nemes szőlőfajtákat. Enyed környékén a XX. század elején létesített Ambrósi–Fischer cég oltványtelepének köszönhetően lendült fel ismét a szőlőművelés. A drága oltványokkal először a módosabb földbirtokos arisztokrata családok tudtak telepíteni, mint például Gombáson gróf Toldalaghy, Csombordon báró Kemény Simon, Fugadon a báró Bánffy család.

Később telepített a Kollégium a miriszlói határba és az Órhegyen. Telepítettek enyedi tanárok, módosabb köztisztviselők is a Hosszún, a Grinchenen, Rétesen, a Herzsán és a Grepen nevű határrészen.

Borpince

Holányi Júlianna rajza

A múlt században termesztett szőlő, mivel csak kézi munkával, ún. karikás műveléssel termesztették, nagyon jó minőségű volt. A szőlő „drótos”, részben gépi művelésével elért nagyobb mennyiség sajnos a minőség rovására megy, így az igazi jó enyedi borok már a múlté, az öregek szerint.

A borkereskedők különösen karácsony előtt özönlötték el Enyed környékét, hogy felvásárolják az itt termesztett Szürkebarátot, Traminit vagy Muscat Ottonelt.

Enyed környékének egyik leghíresebb bora a Plébános. Ez egy borkeverék, nem szőlőfajta. A fáma szerint, ahogy ezt Csávossy György szokta mesélni, egyszer egy smucig Enyed környéki szőlőbirtokos meghívta borkóstolóra a plébánost és végigkóstoltatta vele az egyes hordókat. Ami a kóstolásból maradt, azt visszatöltötte egy kancsóba. A végén pedig ezt a lötyyöt kínálta a plébánosnak. A pap szagolgatta, ízlelgette a kancsó tartalmát, majd kortyolgatni kezdte a nedűt s kiitta az egészet, az utolsó cseppig, és azt mondta: „Én sokféle és sokféle misebort ittam, de ilyen jó bort

még soha!” Így kezdték közös ültetvényben természeteni a Furmintot, a Kövért, Ottonel muskotályt, Rizlinget, Leánykát, Traminit. Egyszerre szüretelték és erjesztették és így nyerték a Plébános bort, amely féledes csemegebor. Színe zöldessárga, vagy arany, illata finom, tartós, néha a nyári almáéra emlékeztet.

Kalauz borkóstolóra

Csávossy György

Lent fehér ászkon sötét tölgyfahordók sorakoznak, titokzatosan, mint a zárt ablakú ház. Lakójuk, a bor, csöndben alussza álmát, és aranyló sötétségben éri el utolérhetetlen zamatait. Alul sárga porond, a hordók mentén vörös salak, hullámos a gereblye fokától.

...Megkopogtatom az egyik ötezres karajfáját, rövid száraz hang bizonyítja, a hordó teli van. Mi rejlik mélyében, titok – az ismerkedés izgalmát éljük.

A bor olyan mint az élőlény: születik, fejlődik és meghal. Fejlődése folyamán megvannak a sajátos tulajdonságai: fiatal korában üde, virgonc,

Jó borok cégerei

de még nyers, éretlen, később fejleszti ki egyéniségének gazdag jellemvonásait, ízének finom árnyalatait, minden más bortól megkülönböztető eredetiségét.

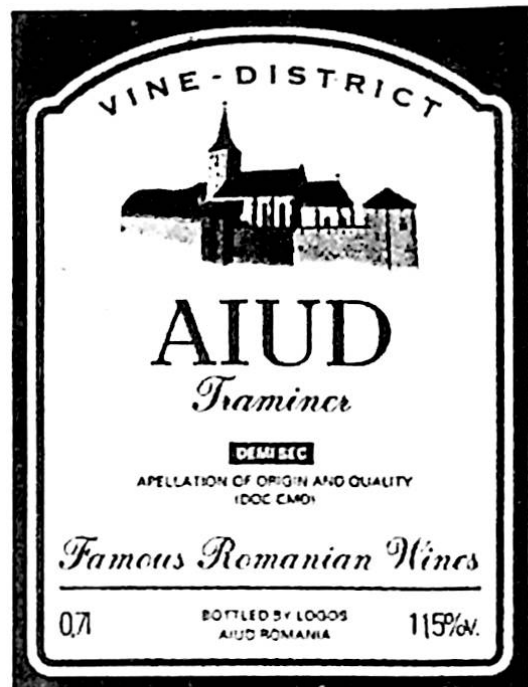
V. tölt, poharamban ott gyöngyözik a fehér aranyital. Tavalyi termés. A borízlelésről különböző fogalmak vannak. Egyesek pókhálós pincesarokban csipkedésre olvadt gyertya lángjánál, lopótökkel bort csurgató rezes orrú szőlősgazdákat képzelnek maguk elé, mások almát rágó, bort köpködő kupeczekre gondolnak hirtelen. A borízlelés mindezzel alig rokon. A kulturált borbírálat tudomány és művészi élmény egyaránt.

Előttünk csillogó, karcsú pohárban a nyári harmaton futkározó napsugarak játékos villanása, az üveg szélén drágakő tüzével égnek a folyékony gyöngysorok és halk pattanással szórják szét illatukat, hogy helyükbe vastagodó aranygyűrűjét illessze a kitöltés után elsimuló felület. A szem örömei ezek, minden kóstolás ereje.

... A hegy levének illata az ital élvezetének egyik legnemesebb fejezete.

Virágok, gyümölcsök, fűszerek parfümjének páratlan, gazdag változatával lep meg a bor, amelyet apró, sűrű szippantásokkal veszünk birtokunkba, olykor mohón, kielégíthetetlenül. Platonikus szemléletű ízelek szerint az illat észlelése után a további ízelek már el is maradhat. A többi csupán kísérlet testi birtoklására annak, ami megfoghatatlan. Mindez tévedés, legfeljebb bizonyítéka annak, hogy a bor által nyújtott esztétikai élvezeteket nem csupán egy érzékszervünk közvetíti, mint a színek és hangok esetében, hanem valamennyi. Hallgathatjuk a pezsgő buborékok suttogását, gyönyörködhetünk a gyöngyök szökőkút-játékán vagy a vörösborok rubinos izzásában, felszippanthatjuk muskotályos narancsillatát, ízelekhetjük az asszúborok szentjánoskenyér-zamatát és érezhetjük olajos-selymes simogatásukat.

Semmiiből egy új világot. Volt egyszer egy iskola... Csombordi Emlékkönyv, 1935–1995.

Az elveszett követ

Kányádi Sándor

Hogy s hogy nem, de egyszer,
Kolozsvárra jövet
eleveszett az úton,
el a török követ.
Pedig egyenest az
isztambuli öreg
szultántól jött volna,
ha megjön a követ.
Fényes kísérettel,
ahogyan csak jöhet
Konstantinápolyból
egy szultáni követ.
Födte a lovát is
selyembrokát-szővet,
bíborban, bársonyban
lovagolt a követ.
Turbánjára forgót,
derekára övet
a fényes szultántól
kapott volt a követ.
Csillogtatta a nap
a sok drágakövet:
éjszaka sem veszhet
el egy ilyen követ!
S mégis, amint mondják,
Enyed táján jövet
kámforrá változott,
odalett a követ.

Telt és múlt az idő,
s a szultánnak szöveget
ütött a fejébe:
hová lett a követ?
Se híre, se hamva,

A hajdani Hangya szövetkezet nagyhordója

Saszet Enikő felvétele

kerékbe is töret
mindenkit, ha elé
nem kerül a követ.
– Halál fia, aki
parancsot nem követ,
reggelre meglegyen
az elveszett követ! –
Agák, bégek, basák,
ki csak számba jöhet,
indultak keresni,
hol lehet a követ.
Jöttek dérrrel-dúrral,
s Enyed táján jövet
kámforrá változtak,
akárcsak a követ.

Dühbe jött a szultán.
– Biztosan egy követ
fújnak a piszkosok
s a hóhányó követ.
együtt szedik ezek
a tejről a fölet,
de jaj nektek, agák,
bégek, basák s követ! –
Azzal lóra pattant,
s jött, ahogyan jöhet
maga a nagy szultán
s nem holmi kis követ.
Pompáját leírni
fölösleges szöveg,
koldusnak látszana
mellette a követ.
Jött hát, s mit ad Allah!
Enyed táján jövet
eltűnt a szultán is,
akárcsak a követ.

S így a mai napig
nem tudjuk, az öreg

szultántól mi hírrrel
jött volna a követ.
Hódolatot kívánt,
vagy csak aranyövet,
ónkupát szegődni
jött volna a követ?
Hódoltatni ide
ugyan jönni jöhet,
de amit kap aztán,
viheti a követ.
Vihetné, de hol van?
Enyed táján jövet
el mégsem párolgott
kámforként a követ!

Gördítsük le hát a
titokról a követ:
vénséges vén pince
mélyén ül a követ.
Az történt ugyanis,
Enyedre bójövet,
szörnyen megszomjazott,
s vizet kért a követ.
– De vízzel Enyeden,
ó, nagyságos követ,
akkor se kínáljuk,
ha kerékbe töret! –

Kortyolt egyet-kettőt,
de minthogyha tüzet,
lett a bortól egyre
szomjasabb a követ.
Lement a pincébe
– elég is a szöveg! –
még most is ott iszik
az elveszett követ.
Agák, bégek, basák,
Enyed táján jövet,
jutottak a nyomon,

ahová a követ.
Ott van a szultán is,
azt fujja az öreg:
– Tudtam én, hogy egyszer
megkerül a követ.

Én is majd folytatom
egy-rímű versömet,
mikor Kolozsvárra
érkezik a követ.

Törött pohár

Áprily Lajos

Metszett üveg volt, karcsú és finom
Meglöktem: csillámló kis romhalom
A páros elkezdés emléke volt
Csendülésébe múlt idő dalolt
A pohárszék polcán kecsesen állt
De névnapon arany nektárt kínált
A Maros mente pompás óborát
Volt benne rizling és szürkebarát
Amit adott a dús szőlőjű táj
Leányka, furmint, csoda muskotály
Ittak vidám kedvű professzorok
Csendült is egy-egy érzékeny torok
Szürcsölt ebből ha volt édes borom
Fiatal ajkú és kedvű asszonyom
S ivott belőle jó Kuncz Aladár
Meghatva nézlek, tört boros pohár

Az enyedi román szellemi élet irányítói 1920 után

Ovidiu Hulea és Livia Rebreanu

Ovidiu Hulea 1892-ben született Fehér megye Henic községében. Édesapja görög katolikus pap volt. A balázsfalvi Sfântu Vasile görög katolikus líceumban érettségizik, majd tanulmányait a budapesti görög katolikus teológia és bölcsész karon folytatja, ahol 1918-ban végez. Két évig Kolozsváron tanít, majd Enyeden helyezkedik el, mint az itt újonnan alakult Titu Maiorescu fiúgimnázium igazgatója.

1923. december 1-jén szerkesztésében *Zorile* (Hajnal) címmel megjelenik az első román nyelvű enyedi hetilap. Az akkor 2000 lelket számláló enyedi román közösség nem sokáig tudta a lapot fenntartani, így 1926-ban megszűnik. 1929-ben *Jerbe matinale* (Hajnali csokor) címmel verseskötete jelenik meg. 1937-ben *Inima lui Isus* (Jézus szíve) címmel görög katolikus vallásos folyóiratot indít. Igazgatói megbízatása 1948-ban megszűnik, megromlott egészsége miatt betegnyugdíjba vonul. A halál 1952-ben éri. Hamvai a nagyenyedi görög katolikus–ortodox temetőben nyugszanak.

Ovidiu Hulea budapesti diákévei alatt aktív szerepet vállalt a budapesti román diákok Petru Maior önképzőkörében. Itt ismerkedik meg 1916-ban egy felolvasás alkalmával Livia Rebreanu költőnővel, Liviu Rebreanu fró hűgával, akit aztán 1918-ban feleségül vesz. Livia, akárcsak férje, gyakran publikált az akkori román nyelvű erdélyi sajtóban. 1920-ban önálló kötete is megjelent. Idős korában írt visszaemlékezései még kiadatlanok.

Férje mellett ő is részt vesz a társadalmi szervező munkában. Az enyedi görög katolikus nőszövetség, a Reuniune Mariana elnöke, valamint szervezője a Maria királyné által létrehozott szegény gyermekeket megsegítő egyesületnek, a Societate Principele Mirceának.

A kommunista rendszer hatalomra jutásával és a görög katolikus egyház feloszlásával megszűntek ezek a szervezetek. Férje halála után Livia Rebreanu visszavonultan élt lányának, Maria Gligor Huleának családjában, 1972-ben bekövetkezett haláláig.

1999-ben az enyedi Liviu Rebreanu Kultúrház posztumusz kiadásában megjelenteti verseit *Poezii* címen.

A Hulea házaspár emlékét főleg az 1989-es fordulat után újjászervezett görög katolikus egyházi körökben őrzik. 1995-ben líceumot neveznek el Enyeden Ovidiu Huleáról.

Utóirat

Maria Gligor Hulea a régi Enyed jeles román személyiségeire emlékezik. Ezek:

Dr. Teodor Gruică orvos, aki a környék falvainak, hegyvidéki településeinek betegeit is látogatta, gyógyította.

Dr. Ion Băltariu közjegyző különösen a román Kaszinó megszervezésében tevékenykedett.

Nicolae Marcu a Goronul Bank igazgatója volt.

Dr. Valer Fodor orvos a tudószanatórium igazgatójaként tevékenykedett.

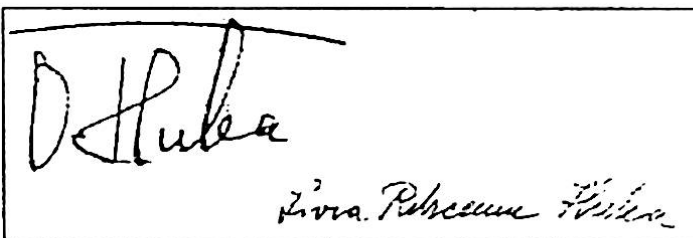
Iosif Pop ortodox esperes, egyháza jeles képviselője volt.

Augustin Maior görög katolikus pap, akinek szervezésében épült a görög katolikus templom az Alsó-Porondos (ma Simion Bărnuțiu) utcában.

Albini Iuliu ügyvéd Nagyenyed polgármestere 1930-ban.

Livia Rebreanu és Ovidiu Hulea...

...és kézjegyük

A megfogyatkozottak...

Az enyedi németségről

A történelmi adatok szerint Enyed várát az 1200 körül Erdélybe telepített szászok építették. Valamikor annyian voltak, hogy a nagytemplomot is ők használták. Az évszázadok során számbeli arányuk mindinkább csökkent, elköltöztek, vagy egyes házasságok következtében elmagyarosodtak. Mindezek ellenére a németség szerepe a város gazdasági életében igen jelentős volt az Ambrósi–Fischer oltványtelep révén. A telep az 1880-as években létesült és rövid idő alatt mondhatni egész Erdély területén érezni lehetett tevékenységének áldásos hatását.

Az enyedi németség a közelmúltban sem volt olyan nagyszámú, hogy zárt közösséget alkotott volna. 1944-ig volt önálló elemi iskolájuk. A gimnáziumi osztályokat gyermekeik vagy a Kollégiumban végezték, vagy Szebenben a német középiskolában.

A szászság Erdélyben honalapító etnikum. Erdélyhez való viszonyulásuknak kifejezője L. M. Moltke *Erdély dala*, a *Siebenbürgen Lied*, amelyet 1846-ban megzenésítettek és a köztudatban „szász himnusz”-ként emlegetik.

Két utolsó szakaszát idézzük:

*Erdélyország türelemföld,
minden hitnek tábora
Óvd meg hosszú századokon át,
fiaidnak szabadságát,
s légy a tiszta szó hona.*

*Erdélyország édes földünk,
drága jó szülőházánk,
Áldott légy örök szépségedért
s tájaidnak minden gyermekét
egyetértés fogja át!*

Háborús tragédia, hogy „tájainak gyermekeit” nem az egyetértés, hanem a gyűlölet fogta át. 1944. augusztus 23-a után a román hatóságok a helybeli németséget is ellenségnek tekintették és elrendelték deportálásukat. Először különböző gyűjtőlágerekbe, majd a Szovjetunióba szállították.

őket kényszermunkára. Az embertelen körülmények miatt a deportáltak közül csak kevesen tértek vissza a „türelemföld”-re.

2000 januárjában beszélgető partnereim, Fischer Konrád és felesége Weinrich Elza tragédiáját mesélték el nekem. 1945 januárjában Weinrich Elzát elszakítják két kis gyermekétől és deportálják. Férje, Fischer Konrad a román hadseregben a

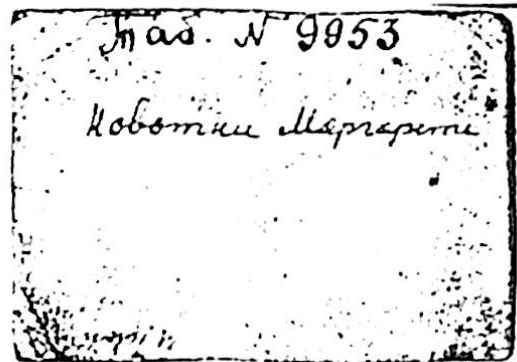
fronton volt. Később a férjét is letartóztatják. Sem a férj, sem Weinrich Elza nem jöttek haza. A két kisgyereket a nagymama és a nagynéni nevelték fel.

Novotny Rudolf műépítész és Schneider Margarete gyermekeit 1945. január 19-én hurcolták el. Novotny Rudolf cseh származású, Enyed köztisztviselőként álló személyisége volt. Ő tervezte többek között a Seidl-féle szálloda épületét is.

Az 55 évvel ezelőtti történetekre a ma 75 éves Novotny Margit így emlékezik: *„Az ebédnél ültünk, amikor 3 rendőr és két tiszt jelent meg a háznál. Felszólítottak engem és a 18 éves öcsémet, hogy egy fél órán belül pakoljunk, mert a Szovjetúnióba visznek minket közmunkára (muncă de folos obştească). Gyulafehérváron vagoníroztak, 40 embert egy vagonba. 31 napot utaztunk –30–40 fokos hidegben, amíg az Urál hegység területén a 60. északi szélességen fekvő Kungur helységig érkeztünk. Itt egy Gulag-telepen helyeztek el, szögesdrót-kerítéssel körbe zárt két óriási barakba. Munkára osztottak*

Fischer Konrád, Weinrich Elza és Fischer Adolfné Gross Grete

A lágerigazolvány

Novotny Rudolf és menyasszonya, Schneider Margarete

morkás mosolyt, jöttem rá arra, hogy butaságot kérdeztem. A Gulág a halál előszobája volt, büntetőtábor, nem fényképeződtek, az írást megtiltották, nem sokan kerültek ki onnan élve. Az iratok közül végül is előkerült egy kis kartonlapocska, sajátos „személyazonossági igazolvány”. Margit volt a tábor 9953-as számú rabja. Ez a kis lap a lágerélet egyetlen tárgyi emléke, az egész életre szóló lelki sebek, krónikus betegségek, és az utóbbi évek 110 000 lejes (kb. 5 dollár) havi nyugdíj-kiegészítése mellett.

Az idősebb enyediek emlékeznek még Bechtold bőrkereskedő családjára, akik a háború után Enyeden maradtak. A katolikus temető őrzi hamvaikat. A Winkler és Polanek családok szintén Enyeden maradtak. A Teindel és Lingner családok még 1940–44 között hagyták el a várost. Dr. Müller Alfréd és családja a hatvanas években vándorolt ki Németországba.

be minket – ki mihez értett –, én a varrodába kerültem. A ránk felügyelő orosz mester szintén rab volt, deportált, büntetett »burzsuly«, mert annak idején szabóműhellyel rendelkezett. Ő kijáratott a lágerből, és ahogy tudott, segített rajtam. Skodelovnak hívták a kunguri szabómestert.” – Margit még most is elsírta magát, amikor a mester kis ajándék-cipóira emlékezett. Valami írásbeli dokumentumra lettem volna kíváncsi. Egy levélre, egy fényképre. Csak miután már kimondtam, és megláttam Margit arcán a szo-

Novotny Rudolf kézjegye

Az enyedi német ajkú lutheránus közösség 8–10 tagra zsugorodott. Oly kis közösségé, hogy úgy tűnik, az elmúlt évtizedekben még az Isten is megfeledkezett róluk. Gyulafehérvárról Enyedre ingázó pappal havonta egyszer imádkozhatnak anyanyelvükön.

Utóirat:

Számadatok

1910-ből: 163 lutherá-

nus vallásút említ a statisztika. Ezt nem azonosíthatjuk a németiség számával, viszonylagos adatnak vehető, mert lehettek közöttük katolikusok is.

Az 1992-es népszámláláskor 58-an vallották magukat németnek.

A Bechtold család sírhelye a katolikus temetőben

Saszet Enikő fotója

Az elvándoroltak...

Az enyedi zsidóságról

Kiemelten az enyedi zsidóság történetével tudomásunk szerint senki sem foglalkozott. Az erdélyi zsidókról a közelmúltban Moshe Carmilly-Weinberger tollából könyv jelent meg, ebből idézünk:

Az erdélyi zsidókat Bethlen Gábor hívta az országba a kereskedelem fellendítése érdekében. Fejedelemmé választása előtt Bethlen Gábor sokat időzött Konstantinápolyban és ott ismerte meg a zsidó kereskedők tevékenységét. Fejedelemmé választása után a fejedelmi székhelynek, Gyulafehérvárnak akarta fellendíteni kereskedelmét azzal, hogy Törökországból szefárdi zsidó kereskedőket telepített a városba.*

1623. június 18-án kiváltságlevelet bocsát ki a zsidók részére, amit a rendek 1627. április 28-án jóváhagynak.

Néhány gondolat a kiváltságlevélből:

A bevezetőben a Fejedelem megállapítja, hogy ... „semmit sem kívánunk inkább, mint a háború zivatarjait mindenfelé elcsitítva alattvalóinkat az áldásos béke jótéteményeiben részesíteni ... feldúlt, végigpusztított országunkat különböző népek beköltöztével s azoknak adandó kiváltságokkal helyreállítani...

Hogy ezen óhajunk teljesüljön és Erdély a különböző népek bevándorlásával is művelődjék ... elrendeljük a következő kiváltságokat:

- kijelölt helyet fognak kapni lakásul*
- megengedik nekik, a szabad kereskedést*
- szabad vallásukat rituális szokásuk szerint, de a mások zavarása nélkül gyakorolniuk*
- hogy bántalom ne érje őket, keresztényi ruhában járhatnak, minden megszegyenítő jelvény használata és felvétele nélkül*
- jogukban áll az országból pénzt kivinni*
- ha valaki közülük büntettet követ el, a bűnös törvényes büntetéssel sújtandó, de a többieket ne faggassák és ne zaklassák.”*

A zsidó kereskedők a helybeli görög, szász és örmény kereskedőknek versenytársaikká váltak. Ezek megpróbálták őket kiszorítani a bel- és külkereskedelemből.

* Szefárdi zsidók, spanyol eredetűek, 1492-ben űzték ki őket Spanyolországból, Törökországban telepedtek le – innen mentek Erdélybe.

1650-ben, Bethlen Gábor halála után megindul a zsidók elleni izgatás. A gyulafehérvári országgyűlés kimondja, hogy a zsidók csak zsidó ruhában járhatnak. 1653-ban kijelentik, minthogy a zsidó vallás nem régi időktől fogva elismert, aki felveszi azt az ország törvényei szerint megbüntetik.

A megmaradt kövek

Saszet Enikő fotója

A zsidók Apafi Mihály fejedelemhez fordulnak védelemért, aki 1673-ban oltalomlevelet bocsát ki, amelyben elrendeli, hogy „tilos a zsidókat személyükben háborgatni, javaikban megkárosítani, szidni vagy verni őket, s tömlöcözni senki őket semmiképpen ne merészelje”. A megszabottnál magasabb adót ne követeljenek tőlük.

Az enyedi zsidók biztos Gyulafehérvárról jöhettek, feltételezhető, hogy ehhez a Kollégium áttelepítése is hozzájárulhatott, mivel a tanárok és a diákok voltak a zsidó kereskedők legfontosabb kuncsaftjai.

Az enyedi zsidók életéről annyit tudunk, hogy 1911-ben zsinagógát emeltek és a Kollégium 300. évfordulóján, 1922-ben a felekezetek képviselői között ott van Schönfeld Ábrahám, Nagyenyed főrabbi, aki köszöntő beszédet is mond.

Kik voltak a nevezetesebb zsidó családok a század elején Enyeden? Írásos emléküket nem találtam meg, emlékezetből

A Benyovics család sírhelye a zsidó temetőben. A márványtábla a lágerben elhalt családtagok emlékét őrzi

Saszet Enikő fotója

A zsinagóga

Saszet Enikő fotója

Horváth Zoltánné Elek Ida sorolja fel őket egy 2000 januárjában folytatott beszélgetésünk során.

„A Benyovics család, nagy malmuk és lisztkereskedésük volt a Főtéren; Izrael vaskezeskedő; Grünfeldék, a mozisok; Görög, a fogorvos; a Festinger család – a fiúk a Kollégiumba jártak; Goldstein kisasszonyok, – fod-

rász- és manikűrszalont tartottak fenn; Nusbacher orvos; Farkas Lili, osztálytársam az elemiben – édesapja az enyedi Szociáldemokrata Párt vezetője volt; Márton Erzsike, az enyedi Mezőgazdasági Bank igazgatójának a lánya; Rácz Ilike; a Fenichel család; a Kohn család; Stein, a fogorvos; a Teitelbaum család; Rappaport – stráfszekeres és fuvaros, deszkagyáros; Weiss Irén, cipőkereskedő; Weiss Endre, az illatszertár-tulajdonos; a Wolf család, cipőkereskedő.” Az eddig felsoroltak mind kivétel nélkül 1945–50 között Izraelbe vándoroltak.

A Berkovics családnak csak egy tagja maradt Enyeden. Az utolsó kivándoroló enyedi zsidó család Farkasék voltak, akik az 1980-as években települtek át Izraelbe.

Nem vándorolt el egy Benedek nevű banktisztviselő, valamint Simon Lajos és családja.

A fent említett zsidók hívők voltak, tartották a zsidó ünnepeket és eljártak a zsinagógába.

Az 1940 és 1944 között Enyeden működő református teológiára sok zsidó származású fiú iratkozott, mert a református vallás védeltségét nyújtott az esetleges elhurcolás ellen.

Icu néni levelezett volt osztálytársaival azok Izraelbe vándorlása után is. A hajdani levelezőpartnerek mind halottak már, Icu néni szerint bánatukban haltak meg, Izraelben honvágy gyötörte őket otthonuk, Enyed után.

Utóirat

1915-ben 423 izraelita él Enyeden, 1955-ben 125, 1992-ben 2 – a népszámlálás szerint.

A megsokasodottak...

Az enyedi cigányságról

A régi népszámlálási adatok a cigányságot nem említik külön etnikumként. Ha egyáltalán figyelembe vették őket, vagy a magyarsághoz, vagy a románsághoz sorolták.

Egy 1955-ös adat 307 főre becsüli az enyedi cigányságot. De ez sem mérvadó. Az 1992-es (1170 fő) már megbízhatóbb, de ezt is bizonyos fenntartásokkal kell fogadnunk. Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a zsidóság és a németiség eltűnése után a cigányság képezi a románság és a magyarság mellett Enyed mai lakóinak harmadik etnikai csoportját.

A régi enyedi cigányok muzsikus cigányok voltak, és mint ilyenek, a városka társadalmá által megbecsült és fontos személyeknek számítottak.

A táncos összejövetelek, multságok elképzelhetetlenek voltak nélkülük a gépi zene előtti világban.

Két híres muzsikus család volt ismert a közelmúltban Enyeden: a Fanfuri és az Aradi családok. Fanfuri Berciről, volt osztálytársáról így emlékezik Szentimrei Jenő.

Ketten voltunk a legboldogabbak ezen az emlékezetes éjszakán, a Kék Hattyú különtermében, Fanfuri Berci és csekélységem. Berci harmadik elemista korunkig, a sors különös kegyelméből a Bihari bácsi válogatott gyakorlóiskolájába járhatott, noha cigánysorbeli mamája kissé elkésve, kilencéves korára fogta rá a betűvetésre. Úgy vágott az esze, mint a borotva. Harmadik után azonban kivették, kellett a kenyérkereső a házhoz. Bercit azontúl csak sátoros ünnepeken láttuk, ha purdékból toborzott bandája élén megjelent volt osztálytársai házánál ünnepet köszönteni. Már akkor korát meghaladó ügyességgel muzsikált. És most néhány nap óta ő volt Káló Géza első bandájában a tercprímás. A helyettes, a második ember. Íme, ő kíséri – diszkrétén – Joksmann méltóságos urat, és ennek én, az egykori osztálytárs, tanúja vagyok.

A Fanfuri család katolikus, Fanfuri Berci az enyedi katolikus temetőben van eltemetve.

Berci fia, Cimbalmos Fanfuri 1999-ben halt meg, temetésén az Aradi család egy órát muzsikált emlékére. A muzsikálás hagyománya a Fanfuri családban még nem veszett ki, Cimbalmos Fanfurinak a fia is zenész, csak a mai gépi zene hódításával jelentősége és társadalmi szerepe sokkal kisebb lett.

Előadás után tánc reggelis
A zenét Aradi Jancsi zenekar
gáttolja.
Meleg és hideg
A táncestély sikerét biztosítja, hogy a
színpadon Aradi Jancsi és zenekara játszik,
míg a konyhában Csegezi Sándor süti a
nagyzerű friss szeleteket.

Enyed másik cigányzenész családja az Aradi család volt. Aradi Jancsi és zenekara 1940-ig húzta a talpalávalót. A bécsi döntés után Kolozsvárra telepédnek át. Ezek az enyedi cigánycsaládok a Muzsikás utcában (a Várszeg utcából nyíló mellékutca) laktak.

Aradi Jancsi zenekara nem hiányozhatott

A Bethlen utcai komfort nélkül maradt régi tanári házakba 1950 körül telepített cigány családok nincsenek rokonságban a régi enyedi muzsikás cigányokkal.

Ismertek voltak még a kéménysepréssel foglalkozó Káló család és a Maros partján lakó Bufa-féle cigányok. Az öreg Bufa volt a cigányvajda.

Utóirat

1955-ben 307 cigánylakost tartottak nyilván Enyeden.

1992-es népszámlálási adatok szerint 1170 roma él a városban.

1997-es népszámlálási adatok szerint 1214-re emelkedett a roma lakók száma.

Névjegyzék

A könyvben felhasznált irodalmi szövegek és képzőművészeti alkotások szerzőinek életrajzi adatai:

Áprily Lajos (1887. november 14, Brassó – 1967. augusztus 6, Budapest)

A kolozsvári Református Kollégiumban érettségizik, majd az egyetemen 1909-ben német–magyar szakos tanári diplomát szerez. 1909–1926 között tanár az enyedi Kollégiumban. 1926-ban a család Kolozsvárra költözik, Áprily az Erdélyi Helikon szerkesztője. 1929-ben Magyarországra települ, ahol a Baár–Madas Leánynevelő Intézet igazgatója 1944-ig, nyugdíjba vonulásáig. Első verseskötete, a *Falusi elégia* Kolozsváron jelent meg 1921-ben.

A II. világháború után sokat fordít oroszról, lengyelről, románból. Egyik legismertebb fordítása Puskin *Anyeginje*. Legteljesebb válogatott kötete, az *Ábel füstje* 1957-ben jelent meg Budapesten.

Berde Mária (1889. február 5, Kackó – 1949. február 20, Kolozsvár)

A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban érettségizik, a kolozsvári egyetem bölcsészkarán magyar–német szakot végez, majd doktori fokozatot is elnyer. Nagyenyeden, Marosvásárhelyen, majd Nagyváradon tanít. Élete utolsó éveiben Kolozsváron él. Az Erdélyi Irodalmi Társaság (1919), majd a Kemény Zsigmond Társaság tagja (1920), később alelnöke, 1933-tól az EMIR (Erdélyi Magyar Irodalmi Rend) csoportosulás és könyvkiadó tagja. Diákévei alatt tüdőbajt kap, ez a betegség egész életén át kíséri. Legismertebb verseskötete a *Seherezáde himnusza*, híres történelmi regényének *A hajnal embereinek* Enyed is színtere.

A jelen kötetben az Erdélyi Helikonban 1931-ben megjelent *Enyed* című írását mint forrásmunkát használtuk.

Dr. Berde Károly (1881. március 6 – 1971. július 4.) Bőrgyógyász, orvosíró, az orvosi néprajz kiváló művelője. Édesanyja Weress Mária, édesapja, Berde Sándor a Bethlen Kollégium tanára volt. Berde Károly testvérbátyja az író Berde Máriának és a festőművész Dóczyiné Berde Amálnak.

Iskolai tanulmányait szülővárosában, Nagyenyeden, a Bethlen Gábor Kollégiumban végezte. 1909-ben érettségizik. 1914-ben avatják doktorrá

Kolozsváron. 1918-ban az egyetem bőrgyógyászati klinikáján dolgozik. A román hatóságok 1919-ben elbocsátják állásából. Kétévi enyedi magánpraxis után, a szegedi egyetemen nyer alkalmazást, mint nyilvános rendes tanár. 1940–1944 között ismét Kolozsváron dolgozik, a bőr és nemi kórtan tanszékvezetője. A háború után Budapesten él, írói munkásságot folytat, munkatársa az Orvostovábbképző Intézetnek és az Országos Bőr és Nemi Kórtan Intézetnek. 1971. július 4-én hunyt el Budapesten.

Kötetünkben közölt írása részlet az *Adalék Nagyenyed szellemi néprajzához az 1870–1920-as évekből* című munkájából, amely 1998-ban jelent meg a Klebelsberg Alapítvány kiadásában. A közölt részletet Jancsó Adrienne összeállításából vettük át.

Csávossy György (1925. június 20, Temesvár)

Köl:ő, színműíró, mezőgazdasági szakíró.

Temesváron érettségizik, a Mezőgazdasági Főiskolát Kolozsváron végezte. 1953-tól nyugdíjba vonulásáig a csombordi Mezőgazdasági Líceum tanára. Gazdag irodalmi munkássága mellett (több verseskötet, színművek, rádiójátékok szerzője) a szőlészet-borászat szakirodalmát bővíti. Erdély egyik legismertebb borszakértője. 1990 után közéleti szerepet is vállal: az RMDSZ alelnöke, újraindítja az *Erdélyi Gazda* című lapot, újra-szervezi a magyar nyelvű gazdatanfolyamokat.

Debreczeni László (1903. december 10, Marosvásárhely – 1986. szeptember 25, Kolozsvár)

Művészettörténész, műkritikus, grafikus. Tanulmányait a kolozsvári közép fokú technikumban végezte 1923-ban, majd népművészeti, építészettörténeti tanulmányokat folytatott. 1928-tól 1944-ig az erdélyi református egyházkerület megbízásából az egyházi építészeti emlékek és műtárgyak összeírásával, felvételezésével, műemléképületek gondozásával, épülettervezéssel foglalkozott. 1949-től nyugalomba vonulásáig a kolozsvári magyar Népművészeti Intézet, majd a Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet tanára. Jelen kiadványunkban az *Erdélyi református templomok és tornyok* (Kolozsvár 1929) című könyvből vettük át az enyedi tárgyu műmellékleteket.

Dóczyiné Berde Amál (1888. december 15, Kackó – 1976. december 12, Kolozsvár)

Festőművész, művészeti és néprajzi író. Iskoláit Nagyenyeden kezdte, 1906-ban Kolozsváron tanítónői diplomát kap. Művészeti tanulmányo-

kat Münchenben folytat, majd Nagybányán, ahol Thorma János tanítványa. 1930-ig Nagyenyeden él családjával, ugyanis Dóczy Ferencnek, a Kollégium igazgató-rektorának a felesége. Ebben az időben főleg Enyedet és környékét örökíti meg festményeiben, rajzaiban. 1930-tól Kolozsvárra költözik. Érdeklődése ekkor fordul Kalotaszeg felé. Kiállításai Erdély művészeti életében eseményszámba mentek. Rajzai az *Erdélyi Helikon* 1930–1931-es számaiban jelentek meg mint illusztrációk nővérének, Berde Máriának Enyedről szóló cikkeihez.

Folyovich Endre (1882, Nagyenyed – 1961, Kolozsvár)

Iskoláit a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban végezte, majd a budapesti Műegyetem építészmérnöki karára iratkozik. Egyetemi tanulmányai után Nagyenyeden él, ahol építészmérnöki és művészi hajlamait kamatoztatja, szőnyegszövő műhelyt létesít. Házi szövőszéket tervez, szabadalmaztatja és díjat is nyer vele. Az 1930-as évek végén Kolozsvárra költöznek feleségével, Lázár Györgyi iparművésszel. Itt is népművészeti műhelyt nyit, ahol szövással, hímzéssel, gyöngyfűzéssel foglalkoznak.

Életművéből érdekes módon nem annyira iparművészeti tárgyai, szőnyegek maradtak fenn, hanem akvarelljei. A huszas években Enyedet festi, később Kolozsvárt. Biztos ecsetkezelés, áttetsző színek, nagyszerű forma- és arányérzéssel jellemezhetőek ezek a kis remekművek. Enyeden a Piac tér és a vár fő témái, Kolozsváron a Szent Mihály-templomot, a Deák Ferenc utcát, a Kőkert utcát, a Piarista-templomot festi. Az 1940-es években ezekkel a képekkel a Múcsarnok kiállításán is szerepelt és díjat nyert velük. Életében gyűjteményes kiállítása nem volt, és különösebb ünneplésben sem részesült. Családi hagyatékban bukkantunk nagyenyedi képeire, amelyeket itt közreadunk, hogy immáron többen gyönyörködhessenek bennük. A művész 1961-ben hunyt el Kolozsváron. Az életrajzi adatokat unokahúgától, Botár Gézáné Folyovich Ilonától kaptuk. Köszönet érte.

Györfi Dénes (1948. február 22, Enyedszentkirály – Sincraiu)

Középiskoláit az enyedi Bethlen Gábor Kollégiumban végezte, majd Kolozsváron a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen nyer történész diplomát (1973).

1977-ig Remetén (Râmeți) tanár, majd a Bethlen Könyvtár könyvtárosa. A könyvtár gazdag dokumentációs anyagából két könyvet sikerült eddig összeállítania: a *Bethlen Kollégium Emlékkönyvét* (1995) és a *Nagyenyed és a Kollégium* címűt (1997).

Hantz Lám Irén (1937. május 25, Kolozsvár)

Iskoláit szülővárosában, Kolozsváron végzi. 1958-ban a Bolyai Tudományegyetem Geológia-Földrajz Karán szerez diplomát. Dolgozik tanárként, fordítóként, 1961–1969 között a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Földrajz Karán gyakornok. A fizikai földrajz tárgyköréből jelennek meg szakdolgozatai, doktori tézisét a Rév-Báródi-medence fizikai földrajzi jellemzéséből írta. 1969-től a Gheorghe Lazăr Pedagógiai Líceum tanára, 1984-től a Brassai Sámuel Líceumban tanít, nyugdíjba vonulásáig. Tanári tevékenysége alatt a romániai magyar sajtóban ismeretterjesztő cikkeket ír. 1996-tól a torockói Tobiás Éva Galéria *Füzetek*-et szerkeszti és kiállításokat rendez, 1998-ban a *Torockó útikalauzzal* jelentkezik a könyvpiacra.

Holányi Júlianna (1947, Nagyenyed)

Édesapja Molnár Árpád, a Bethlen Kollégium filozófia és zene szakos tanára, anyja Bartus Julianna. Gimnáziumi tanulmányait a Kollégiumban végzi, majd a Kolozsvári Műszaki Egyetemen szerez villamosmérnöki oklevelet. Művészeti fejlődésben rajztanárai, Szász Árpád és Székely Mihály irányították, de meghatározó szerepe Gazdáné Olosz Ellának volt. Nagyenyeden 2 évig látogatta a Horhat Horea festőművész irányította festőiskolát, Magyarországon pedig elvégezte a dél-koreai prof. Beung Kun Sou által vezetett akvarell és kollázs mesterkurzust. Egyetemi évei után családjával (férjével, Holányi Jánossal, Zoltán és János fiaival) Nagyenyeden él, ahol tagja a Nagyenyedi Festők Körének, jelen van a városi és megyei művelődési életben.

1989 októberében családjával együtt áttelepül Magyarországra, ahol intenzívebben folytatja képzőművészeti tevékenységét. Eddig összesen 24 önálló kiállítása volt, és 100 feletti a csoportos kiállításokon való részvételeinek száma (Nagyenyed, Torockó, Budapest, Balatonalmádi, Siófok, Veszprém, Szentes, Székesfehérvár, Révfülöp, Bécs, Köln, Szöul stb). Megyei országos pályázatok díjazottja, a Kaposvári Miniatur Biennale '98 különdíjasa, akvarelljei illusztrálták az 1995-ös Bakony–Balaton Kalendáriumot, tusrajzai számos kiadványt, könyvet.

Kedvenc technikái az akvarell és a pasztell. Kapcsolata szülőföldjével állandó, nyaranta visszatér Enyedre, Torockóra feltöltődni, élményeit számos vázlatban megörökíteni. Legutóbb az enyedi RMDSZ-ben és a torockói Tobiás Éva Galériában láthattuk kiállításait. 1996. évi megalakulása óta résztvevője a Nagyenyedi Nemzetközi Művésztelepnek.

Horváth Zoltán (1910, Nagyenyed)

Iskoláit a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban végezte, egyetemi tanulmányait Kolozsváron román nyelven a Regele Ferdinand Egyetemen. Földrajz-természetrjz szakos tanár. 1930–1950 között a Bethlen Gábor Kollégium tanára. 1944 szeptemberétől 1945 júliusáig őt is, más tanártársaival együtt, elhurcolják a Târgu Jiu-i táborba. 1950-ben rossz származására való tekintettel elbocsátják a tanügyből. Mint könyvelő hányodik Enyed és Enyed környéki községekben nyugdíjaztatásáig. Tudománynépszerűsítő cikkeivel 1940-től szerepel a romániai magyar nyelvű sajtóban.

Ikafalvi Dienes Jenő (1876. augusztus 6, Kézdivásárhely – 1946. június 8, Kézdivásárhely)

Ifjúsági író, képzőművész, múzeológus. A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban érettségizett, Budapesten iparművészeti tanulmányokat folytatott, jogi doktorátusát Kolozsváron szerezte, Kézdivásárhelyen nyitott ügyvédi irodát. 1903-ban a *Székely Újság* című hetilap alapítója. Írásai önálló kötetben, de a korabeli újságok hasábjain is megjelentek (*Cimbora*, *Zord Idő*, *Keleti Újság*, *Pásztortűz*).

Művelődéstörténeti értékű a *Nagyenyedi diákélet a XIX. század végén* című munkája, melyből a jelen kötetben közlünk részleteket.

Jékely Zoltán (1913. április 24, Nagyenyed – 1982. március 20, Budapest)

Jékely Áprily Lajosnak a fia. Családi, gyermekkori emlékei Enyedhez, Kolozsvárhoz, Erdélyhez kötik. Iskoláit Enyeden a Kollégiumban kezdi, Budapesten érettségizik, majd ugyanitt a bölcsészkaron folytatja tanulmányait. 1935-ben doktorál irodalomtörténetből.

1936-tól az országos Széchényi Könyvtár alkalmazottja. 1941 és 1946 között Kolozsváron él, itt az Egyetemi Könyvtárnál dolgozik, az akkor Kolozsváron megjelent *Termés* című irodalmi-művészeti folyóirat munkatársa, majd 1945-től a *Világosság* című lap művészeti rovatvezetője. 1946-ban visszatér Budapestre, régi munkakörében a Széchényi Könyvtárban dolgozik. Gazdag irodalmi munkássága mellett (vers, esszé, regény) jelentősek műfordításai is.

Kézdiabisi Elekes Ida Horváth Zoltánné

A Bethlen Gábor Kollégium 375 éves jubileumi ünnepségén a közönség viharos tapssal fogadja Icu néni szép dikcióval, szabadon előadott beszédét. Ő volt az ünnepségen azon kevesek közül való, akik a 300 éves

jubileumon mint diák, a 350 és a 375 évesen mint nyugalmazott tanár vehetett részt. Egész élete Enyedhez és a Kollégiumhoz kötődik.

Szülei tanárebek voltak. Édesapja, Elekes Viktor a Kollégium történelem-irodalomszakos tanára, 1931–1945 között igazgató-rektora. Édesanyja, Kőrösi Dancs Ida tanítónői végzettségű. Az enyedi Magyar Állami Polgári Iskolában kézimunkát és tornát tanított.

Elekes Ida 1918–1927 között a Kollégium diákja. Tanítónői képesítőt 1929-ben Székelyudvarhelyen kapja, mivel az enyedi képzős osztályokat abban az időben Székelyudvarhelyre helyezték át. 1930–1936 között Kolozsváron a Kakasos templom elemi iskolájában tanít. 1936-ban férjhez megy Horváth Zoltánhoz, a Kollégium földrajz szakos tanárához és hazaköltözik Enyedre. Csombordon, majd a Kollégiumban kap katedrát, de 1952-től innen eltanácsolják. Vidékre helyezik, majd 1958-ban elbocsátják a tanügyből. Közben a Bolyai Egyetem levelező tagozatán 1956-ban magyar–történelem szakos tanári diplomát szerez. Hét évi munkanélküli státus után 1965-ben, két évre, nyugdíjaztatásáig az Enyed melletti kis faluban, Becén tanít.

Elekes Ida közéleti személyiség. Hosszú évtizedeken át vett részt a Református Nőszövetség munkájában, 1990-től tiszteletbeli elnöke lett. Egész életében, pedagógiai munkásságával, közéleti szereplésével az emberek közti megértés ügyét szolgálta. Természetes tehát, hogy alapító tagja lesz az 1995-ben Enyeden alakult Ökuménia Körnek.

A Kollégium 375 éves jubileumára kiadott *Emlékkönyv*ben életútjáról közölt írásából nem csak egy enyedi magyar értelmiségi család küzdelmes életét ismerhetjük meg, hanem a Kollégiumét is. Azt a helytállást, aminek erkölcsi alapját Bethlen Gábor jelmondatában kell keresni: „Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?”

A jelen kötetben a régi enyedi Piac térről szóló írását közöltük.

Krizbai Jenő (1954. december 11, Nagyenyed)

Középiskoláit az enyedi Bethlen Gábor Kollégiumban végzi, 1973-ban érettségizik. Tanulmányait Kolozsváron folytatja, 1979-ben a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem Filozófia Szakán nyer diplomát. 1979–1989 között Székelykocsárdon (Lunca Mureş) általános iskolai tanár. 1990-től a Bethlen Gábor Kollégium tanára és aligazgatója, 1992-től az intézmény főigazgatója. Szakcikkei a *Romániai Magyar Szóban*, a *Pedagógiai Szemlében* jelentek meg. 1997-ben az *Utilitas* kiadványában, az *Erdélyi Műemlékek* sorozatban ismerteti a Bethlen Gábor Kollégiumot.

Kányádi Sándor (1929. május 10, Nagyalambfalva)

Középiskoláit Székelyudvarhelyen végezte. 1954-ben a Bolyai Tudományegyetemen magyar irodalom szakos tanári oklevelet szerez. Kolozsvári szerkesztőségekben dolgozik. Első kötete a *Virágzik a cseresznyefa* 1955-ben jelenik meg. Ettől kezdve folyamatosan jelennek meg kötetei, műfordításai. A romániai magyar irodalom egyik legnépszerűbb költője. A jelen összeállításban közölt verse *Májusi szellő – versek kisebbeknek, nagyobbaknak* (1957–1989) ciklusba jelent meg.

Moltke, Leopold Maximilian (1819, Küstrin – 1894, Lipcse)

1840-ben jön Brassóba (Kronstadt). Könyvkereskedő, író, szerkesztő. Az 1848-as forradalom és szabadságharc idején Bem csapatában harcol. A forradalom leverése után osztrák fogságba kerül, majd kiutasítják. Berlinben él, majd Lipcsében. A *Siebenbürgen Lied – Erdély dalát* Johann Lukas Hedwig zenésíti meg, 1846-ban.

Reményik Sándor (1890. aug. 30, Kolozsvár– 1941. október 24, Kolozsvár)

A kolozsvári Református Kollégiumban érettségizik, majd az egyetem jogi karára iratkozik. 1918-ban jelenik meg első kötete a *Fagyöngyök*, ettől kezdve folyamatosan közöl. A *Pásztortűz* c. folyóirat főszerkesztője. Makkai Sándor író, református püspök barátja, neki ajánlotta a jelen összeállításban közölt verset. 1941-ben hal meg Kolozsváron, a Házsongárdi temetőben van eltemetve.

Sipos Domokos (1892. augusztus 4, Dicsőszentmárton – 1927. december 2, Dicsőszentmárton)

Első írásait a Kollégium diáklapja, a *Haladjunk* közli. Budapesten végzi a jogot, majd Kassán, Orosházán, végül Dicsőszentmártonban vármegyei hivatalnok, 1921-ben a *Kisküküllő* című lap szerkesztője. 1922-ben Kolozsváron jelenik meg *Istenem, hol vagy* című elbeszéléskötete. Halála után 1953-ban és 1958-ban jelennek meg válogatások írásaiból. Az 1973-ban napvilágot látott legteljesebb válogatás a *Vajúdó idők* címmel jelent meg.

Jelen kötetben közölt írását a Bethlen Gábor Kollégium évkönyvéből vettük át.

Szentimrei (Kovács) Jenőn (1891. december 14, Arad – 1959. szeptember 2, Kolozsvár)

Költő, író, újságíró. Az enyedi Kollégium diákja, majd Sopronban folytatja tanulmányait, katonai pályára készült. Az első világháborúban súlyosan megsebesül. A háború után Kolozsváron telepedik le, újságírói pályára lép, 1918-ban *Új Erdély* címmel lapot indít, majd a *Keleti Újság* munkatársa. 1935-től a *Brassói Lapok* szerkesztője. Az Erdélyi Szépmíves Céh és az Erdélyi Helikon alapító tagja.

A jelen kiadványban szereplő írásai a *Városok, emberek* (Kriterion, 1973) című könyvben jelentek meg.

Sütő András (1927. június 17, Pusztakamarás)

Író, elbeszélő, drámaíró, szerkesztő. Apja Sütő András földműves, édesanyja Székely Berta. Elemi iskolába Pusztakamaráson járt, 1940–1945 között a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium diákja. Tanulmányait 1945-től Kolozsváron a Móricz Zsigmond népi Kollégiumban folytatja. A *Világosság* riportere, a *Falvak Népe* szerkesztője.

Az ötvenes évektől Marosvásárhelyen él, az *Új Élet* főszerkesztője. 1979-ben Herder-díjat kap. Egyik legismertebb könyve 1970-ben jelent meg, az *Anyám könnyű álmot ígér*. 1977-ben lát napvilágot az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című írása. Drámáit nagy sikerrel játszották a kolozsvári Magyar Színházban és Budapesten.

A jelen kötetben Enyeddal kapcsolatos írásait adjuk közre, melyek *Istenek és falovacskák* (Kriterion, 1973), illetve a Kollégium kiadásában jelentek meg.

Vass Albert (1896, Makfalva – 1969, Nagyenyed)

Nagyenyed, Erdély nevezetes iskolaközpontjában, kis művészcsoport alakult a húszas évek elején. A kollégiumi élettel, annak kultúrkörével összefüggésben szervezték meg kiállításait. Tagjai között volt a később Kolozsvárra költözött Dóczyné Berde Amál, a becei lelkész és akadémiai végzett festő, Gruzda János, a nagybányaiként (a kolónia tagjaként) számon tartott Göllner Elemér, s a galíciai frontról hazatért Vass Albert is. Áprily Lajos, a Kollégium tanára, és az irodalmi élet szervezésében jeleskedő Jancsó Béla támogatta törekvéseiket.

Ebben a körben szerzi első művészeti élményeit Vass Albert, aki haláláig hűséges maradt Enyedhez. Pár év után már *Nagyenyed festőjeként* emlegetik, és munkáiból a város polgársága rendszeresen vásárol. 1927-ben a nagybányai festőiskolába iratkozik be, ahol Thorma János fogadja

növendékei közé. Egy évvel később Budapesten, majd Párizsban, a Julian Akadémián folytat rövid ideig tanulmányokat.

Hazatérve, kiállításai hoztak eseményt kisvárosi életében. Gyakran mutatkozott be unokabátyjával, a Makfalván munkálkodó kiváló népművésszel, Vass Áronnal együtt. Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, Brassóba, s kisebb erdélyi városokba, Székelyudvarhelyre, Tordára, Désre vitte el képeit. Különösen az 1930-as években járt ki egyre sűrűbben a Székelykő alatti két faluba, Torockóra és Torockószentgyörgyre. Nagyenyeden és közvetlen környéke mellett ez a hely lesz motívumkereső kirándulásainak leggyakoribb útvonala.

Sokoldalú művészegyéniség, a korabeli sajtó gyakran közöl tőle prózai írásokat és verseket is.

A II. világháború tragikus eseményei Vass Albert életét is érintik. 1944 őszén a Târgu Jiu-i táborba internálják. Sikerül ceruzához és papírhoz jutnia, így itt is dolgozhat, légertársait több mint 100 ceruzarajzban örökíti meg.

Vita Zsigmond (1906. június 16, Nagyenyed – 1998. január 1, Kolozsvár)

Édesapja Vita Ödön katonatiszt, édesanyja Zeyk Gabriella, a diódi élő Zeyk Gábornak a lánya. Gyermekéveit Diódon tölti a Zeyk-féle családi házban. Az enyedi Kollégiumban érettségizik. Diákévei alatt a *Haladjunk* című diáklap szerkesztője. Érettségi után a kolozsvári az Egyetem bölcsészkarára iratkozik, ahol 1928-ban francia, román, magyar szakos diplomát szerez. 1930-tól a Kollégium tanára, 1937-ben elnyeri a rendes tanári fokozatot. 1944–1945-ig a román hatóságok a Târgu Jiu-i lágerbe internálják. 1954-ben eltanácsolják a tanügyből, a Kollégium könyvtárában dolgozik, mint az Egyetemi Könyvtár alkalmazottja, nyugdíjba vonulásáig. Írásaival jelen van az erdélyi magyar sajtóban, állandó munkatársa az Enyeden megjelenő lapoknak, de találkozunk írásaival a *Pásztortűz*, *Erdélyi Helikon*, *Keleti Újság* hasábjain, majd ír *A Hétbe*, *Előrébe*, *Korunkba* is.

A jelen kötetben a Burgról szóló írása ebben a formájában még nem jelent meg, a kéziratot a család bocsátotta rendelkezésünkre.

Weinberger Moshe Carmilly

A zsidóság története Erdélyben (1623-1944), MTA, Judeisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1995.

Adatközlők

Dr. Botár Gézáné Folyovich Ilona, 73 éves, Budapest, édesanyja
Sándor Klára, édesapja Folyovich József 1881–1974 jogász, Folyovich
Endre testvérébátyja

Maria Gligor Hulea tanárnő, 70 éves, Ovidiu Hulea és Livia
Rebreanu lánya, Nagyenyed

Koréh Pálné Kozma Júlia, 70 éves, Nagyenyed

Dr. Kovács László gyógyszerész, 80 éves, Budapest

Lörincz László tanár, 65 éves, Nagyenyed

Socaciu Ovidiu mérnök, 65 éves, Nagyenyed

ifj. dr. Sándor Jenő, Budapest

Simon Lajosné Szatmári Ilona, 90 éves, Nagyenyed

Szakács Tibor Ferenc, 27 éves, Nagyenyed

Székely László közgazdász, 55 éves, Budapest